

Journal

2022

Ročník VIII., číslo 2

socioterapie

UMELÁ INTELIGENCIA V SOCIOTERAPII

Vydavateľ: Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17 novembra 1, 080 78 Prešov, <https://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ieasppff/journal-socioterapie/>

Šéfredaktorka: prof. PhDr. Beáta BALOGOVÁ, PhD., MBA.

Zástupkyňa šéfredaktorky: doc. Mgr. Antónia SABOLOVÁ FABIANOVÁ, PhD.,

Redakčná rada a recenzenti/ky: doc. PhDr. Jozef KREDÁTUS, PhD., FF PU v Prešove; prof. PhDr. Kvetoslava REPKOVÁ, CSc., IVPR v Bratislave a FF PU v Prešove; prof. PhDr. Viera BILASOVÁ, CSc., FF PU v Prešove; prof. PaedDr. Lenka PASTERNAKOVÁ, PhD., MBA, FF PU v Prešove; prof. PaedDr. Anna HUDECOVÁ, PhD., PF KU v Ružomberku; prof. PaedDr. Jana LEVICKÁ, PhD., UCM v Trnave; prof. PhDr. Eva MYDLÍKOVÁ, PhD., FZaSP TU v Trnave; doc. PhDr. Alžbeta BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, PhD., PF UMB v Banskej Bystrici; prof. PhDr. Eva ŽIAKOVÁ, CSc., FF UPJŠ v Košiciach; doc. JUDr. Mgr. Dušan ŠLOSÁR, PhD., FF UPJŠ v Košiciach; doc. PhDr. Markéta RUSNÁKOVÁ, PhD., PF KU v Ružomberku; prof. PhDr. Jaroslav VETEŠKA, PhD., MBA, PF UK v Prahe; Mgr. Zuzana TRUHLÁŘOVÁ, PhD., FF UHK v Hradci Králové; prof. Mgr. Kamil KARDIS, PhD., GTF PU v Prešove; prof. PhDr. Tomáš HANGONI, PhD., PBF PU v Prešove; prof. PaedDr. Ctibor HATÁR, PhD., PF UKF v Nitre; PhDr. Eva DRAGOMIRECKÁ, PhD., FF UK v Prahe; dr hab. Marta UBERMAN, prof. UR v Řešove; dr hab. Monika PODKOWIŃSKA, prof. SGGW vo Varšave; dr hab. Leon SZOT, prof. UPJP II v Krakove; prof. dr hab. Joanna TRUSZKOWSKA, LSUAS; prof. dr hab. Henryk SKOROWSKI, UKSW vo Varšave; prof. hab. Joanna Mysona BYRSKA, UPJP II v Krakove; dr hab. Beata SZLUS, prof. UR v Řešove; doc. Mgr. Ing. Zuzana POKLEMBOVÁ, PhD., FF PU v Prešove; doc. PhDr. Ladislav VASKA, PhD., PF UMB v Banskej Bystrici; prof. Ing. Bohuslava MIHALČOVÁ, PhD., PhD., EUR ING, PHF, EUBA v Bratislave; doc. PaedDr. Barbora KOVÁČOVÁ, PhD., PF KU v Ružomberku; dr hab. Hubert JURJEWICZ, PAISR v New Jersey, USA; Rev. Krzysztof MASŁOWSKI, S. D. T., SHU v USA; dr hab. Małgorzata DUDA, prof., UJPII v Krakove; Ks. prof. nadzw. dr hab. Janusz Jan MIERZWA, prof., ISA, KZPS, PWSZ JG v Sanoku; Dr Agnieszka ZABOROWSKA, KSS, PSPS, KUL JP II v Lubline; Ks. Prof. dr hab. Mirosław KALINOWSKI, KUL JP II v Lubline; dr hab. Iwona NIEWIADOMSKA, prof., KUL JP II v Lubline; dr hab. n. med. Mirosław DZIEKIEWICZ, prof., WIM vo Varšave; ks. dr hab. Waldemar CISŁO, prof., UKSW vo Varšave; dr hab. Andrzej NIESPOREK, prof., UŚP; prof. dr hab. Tadeusz BĄK, PWSTE Jarosław i KU; dr hab. Waldemar URBANIK, prof., ANSTWP v Štetíne; prof. dr hab. Kazimierz WOLNY- ZMORZYŃSKI, UŚK Śląski v Katowiciach; prof. dr hab. Kazimierz ZABŁOCKI, IP UKSW vo Varšave.

Editori: prof. PhDr. Beáta BALOGOVÁ, PhD., MBA.; Mgr. Miriama BORIŠČÁKOVÁ, PhD.

Technickí redaktori a grafické spracovanie: doc. Mgr. Antónia SABOLOVÁ FABIANOVÁ, PhD.; Mgr. Miriama BORIŠČÁKOVÁ, PhD.; Ing. Peter GALLO, PhD.

Afiliácia: časopis bol publikovaný ako výstup projektu VEGA č. 1/0433/20 s názvom *Faktory formálnej a neformálnej starostlivosti v systéme dlhodobej starostlivosti* a projektu KEGA č. 027PU-4/2022 s názvom *Transfer digitálnych technológií do inovácie metodiky odbornej praxe v pregraduálnej príprave študentov sociálnej práce*.

Periodicita: 2x ročne

Titulka: www.canva.com; doc. Mgr. Antónia SABOLOVÁ FABIANOVÁ, PhD.

© Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2022.

ISSN 2453-7543

OBSAH

EDITORIÁL	6
------------------------	----------

VEDECKÉ STATE

KVETOSLAVA REPKOVÁ, MIROSLAVA KORDOŠOVÁ <i>Umelá inteligencia v sektore služieb dlhodobej starostlivosti: sociálno-politická konceptualizácia a vedecko-výskumný diskurz.....</i>	7
VIERA BILASOVÁ <i>Úvaha nad svetom seniora v súčasnej digitálnej kultúre</i>	18
GIZELA BRUTOVSKÁ, BEÁTA BALOGOVÁ <i>Charakter práce v digitálnej spoločnosti a jeho sociálne dôsledky.....</i>	23
LÍVIA PASTRNÁKOVÁ <i>Možnosti využitia mobilnej aplikácie asdetect u detského klienta s podozrením na poruchu autistického spektra v procese depistáže.....</i>	27

RECENZIE

SATCHIN PANDA <i>Cirkadiánnny kód.....</i>	36
DANIELA OSTATNÍKOVÁ ET AL. <i>Autizmus od A po S.</i>	38

SPRÁVY Z PODUJATÍ

LÍVIA PASTRNÁKOVÁ, PETER GALLO <i>Detská univerzita a Inštitút edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove.....</i>	39
KVETOSLAVA REPKOVÁ <i>Okrúhly stôl aktérov – sociálne služby a krízové situácie.....</i>	40
STELA RICHNAVSKÁ, NATÁLIA VRANKOVÁ <i>XIII. Doktorandská konferencia - Dôvera (a nedôvera) vedeckých informácií – popularizácia výskumu.....</i>	43
LÍVIA PASTRNÁKOVÁ <i>Diskusné fórum s pomáhajúcim profesionálom z praxe.....</i>	44
BEÁTA BALOGOVÁ, ZUZANA POKLEMBOVÁ, ANTÓNIA SABOLOVÁ FABIÁNOVÁ <i>Vedecké sympóziu - Umelá inteligencia, informatizácia a robotizácia a ich využitie v rámci formálnej a neformálnej starostlivosti.....</i>	45

NATÁLIA VRANKOVÁ, ANNA HMELÁROVÁ, TERÉZIA PAŠKOVÁ

Mikulášsky koláčik spojený so zbierkou..... 47

EDITORIÁL

Súčasná doba je charakteristická turbulentným, neustále sa meniacim prostredím. Tieto meniace sa podmienky prinášajú stále nové výzvy, ktorým je potrebné sa prispôbiť. Nové výzvy neobchádzajú ani oblasť sociálnej práce a aj v tomto kontexte sociálna práca napreduje s dobou a do jej fungovania čoraz viac preniká informatizácia a digitalizácia. Umelá inteligencia, informatizácia a robotizácia tvoria nevyhnutnú súčasť vedeckého poznania vedných disciplín. Sociálna práca a jej špecifická oblasť socioterapia reflektuje túto skutočnosť, že žijeme v digitálnom svete a umelá inteligencia a kybernetika ho dynamicky menia a vytvárajú nové možnosti pre oblasť sociálnych a zdravotných služieb.

Cieľom vedeckého zamerania aktuálneho čísla časopisu je odpovedať na otázku, aký má prínos nástup umelej inteligencie, informatizácie a robotizácie pre ľudskú spoločnosť. Ako je možné vytvárať modely riešenia vybraných sociálnych a zdravotných problémov jedincov, skupín a komunít využitím informácií a vedeckého pokroku. Ako vieme zlepšiť interakciu medzi ľuďmi, zvýšiť životnú úroveň a uľahčiť prácu jedincov v rámci socioterapie, ako jednej z metód sociálnej práce. Vedecký pokrok prináša do socioterapeutickej práce technické vybavenie, ktoré pomáha akcentovať neurologické intervenčné možnosti, či už sú to príkladovo miestnosti snoezelen, biofeedback, a mnohé iné, ktoré sú založené na regulácii mozgovej aktivity prostredníctvom špeciálnych počítačových programov. Umelá inteligencia sa dnes vyvinula tak, aby poskytovala mnoho konkrétnych výhod v každom odvetví a v každej oblasti poznania.

Aktuálne číslo uvádza štyri vedecké state. V úvodnej vedeckej stati *Umelá inteligencia v sektore služieb dlhodobej starostlivosti: sociálno-politická konceptualizácia a vedecko-výskumný diskurz* sa Kvetoslava Repková a Miroslava Kordošová venujú prehľadnému výzvi, ktoré prináša umelá inteligencia do sektora služieb dlhodobej starostlivosti organizovanej formálnym alebo neformálnym spôsobom. Autorka Viera Bilasová v príspevku *Úvaha nad svetom seniora v súčasnej digitálnej kultúre* zameriava pozornosť na problematiku starnúcej generácie v podmienkach súčasných procesov digitalizácie života, ktorá umožňuje formovať nové spôsoby sociálnych vzťahov a v zásade uľahčuje sociálne aktivity. Štúdia od Gizely Brutovskej a Beáty Balogovej *Charakter práce v digitálnej spoločnosti a jeho sociálne dôsledky* analyzuje charakter práce v spoločnosti Industry 4.0, v ktorej základom je zvyšujúca sa flexibilita a výkon človeka spojené so zavedením komunikujúcich strojov (robotov) do pracovného procesu. Vedecká stať od autorky Lívie Pastrnákovej s názvom *Možnosti využitia mobilnej aplikácie asdetect u detského klienta s podozrením na poruchu autistického spektra v procese depistáže* teoreticky a empiricky popisuje problematiku porúch autistického spektra s fokusom na mobilnú aplikáciu ASDetect, ktorá sa v súčasnosti pilotne začína aplikovať v rámci depistáže u klientskej skupiny detí s podozrením na autizmus.

V ďalšej časti aktuálne číslo *Journalu Socioterapie* ponúka dve recenzie. Prvou je recenzia publikácie od autora Satchin Panda *Cirkadiánný kód*, ktorú spracovali Beáta Balogová, Stela Richnavská a Natália Vranková. Recenziu, ktorú spracovala Lívia Pastrnáková prezentuje publikáciu od autorky Daniely Ostatníckovej et al. *Autizmus od A po S*.

Ostatná časť aktuálneho čísla časopisu je venovaná správam z podujatí. Autori a autorky informujú o *Detskej univerzite* a o zapojení *Inštitútu edukológie a sociálnej práce do tejto akcie*, o podujatí *Okrúhly stôl aktérov – sociálne služby a krízové situácie*. V spomínanej časti čísla časopisu je aj informatívna správa z *XIII. Doktorandskej konferencie* na tému *Dôvera (a nedôvera) vedeckých informácií – popularizácia výskumu* a správa o podujatí *Diskusné fórum s pomáhajúcim profesionálom z praxe*. *Inštitút edukológie a sociálnej práce* organizoval vedecké sympóziu *Umelá inteligencia, informatizácia a robotizácia a ich využitie v rámci formálnej a neformálnej starostlivosti* z ktorého je spracovaná informatívna správa a na záver je to informácia o podujatí *Mikulášsky koláčik spojený so zbierkou*.

Beáta Balogová, Miriama Boriščáková
(editorky čísla)

UMELÁ INTELIGENCIA V SEKTORE SLUŽIEB DLHODOBEJ STAROSTLIVOSTI: SOCIÁLNO- POLITICKÁ KONCEPTUALIZÁCIA A VEDECKO- VÝSKUMNÝ DISKURZ

*ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE SECTOR OF LONG-TERM CARE
SERVICES: A SOCIO-POLITICAL CONCEPTUALIZATION AND SCIENTIFIC
RESEARCH DISCOURSE*

Kvetoslava REPKOVÁ, Miroslava KORDOŠOVÁ

ABSTRAKT

Cieľom príspevku je sprehľadnenie výziev, ktoré prináša UI do sektora služieb dlhodobej starostlivosti organizovanej formálnym a/alebo neformálnym spôsobom. Autorky v prehľadovej štúdii zmieňujú aktuálne medzinárodné i domáce dokumenty, ktoré inštitucionalizujú predmetnú problematiku ako otázku verejného záujmu. Zameriavajú sa aj na obsahové aspekty inšpiratívneho diskurzu, ktorý ponúka vhl'ad, ako sa uvedená problematika za ostatné roky vedecko-výskumne konceptualizuje a operacionalizuje, na aké otázky sa v medzinárodnom vedecko-výskumnom priestore hľadajú odpovede a aké výzvy pre budúci výskum sa formulujú. V závere autorky sumarizujú, že napriek rozvinutosti výskumu v tejto oblasti (najmä v zahraničnej spisbe), výskumné zistenia neumožňujú zatiaľ zásadnejšie generalizácie o využívaní digitálnych technológií a umelej inteligencie v sektore dlhodobej starostlivosti. Zdôrazňuje sa potreba ich skúmania v rovnováhe príležitostí a rizík, nevyhnutnosti vt'ahovania všetkých zainteresovaných aktérov do vyvíjania a aplikácie najnovších foriem umelej inteligencie a skúmania ich dopadu na celý ekosystém dlhodobej starostlivosti o odkázané osoby.

Kľúčové slová: dlhodobá starostlivosť. digitálna transformácia. umelá inteligencia. inkluzívna inovácia. zodpovedná inovácia.

ABSTRACT

The aim of the paper is to clarify the challenges that UI brings to the sector of long-term care services organized in a formal and/or informal way. In the overview study, the authors mention current international and domestic documents that institutionalize the issue in question as a matter of public interest. They also focus on the content aspects of the inspiring discourse, which offers an insight into how the mentioned issue has been scientifically conceptualized and operationalized over the past years, what questions are being answered in the international scientific research area, and what challenges are being formulated for future research. In the end, the authors summarize that despite the development of research in this area (especially in foreign literature), the research findings do not yet allow more fundamental generalizations about the use of digital technologies and artificial intelligence in the long-term care sector. The need to examine them in the balance of opportunities and risks, the necessity of involving all interested actors in the development and application of the latest forms of artificial intelligence, and the examination of their impact on the entire ecosystem of long-term care for dependent persons is emphasized.

Key words: : long-term care. digital transformation. artificial intelligence. inclusive innovation. responsible innovation.

ÚVOD

V Oznámení *Európskej komisie* z 24. apríla 2018 *Umelá inteligencia pre Európu* sa umelá inteligencia vzťahuje k inteligentným systémom, ktoré s istou mierou samostatnosti za účelom dosiahnutia určitého cieľa analyzujú okolité prostredie a podnikajú k tomu príslušné kroky EK (2018a). S umelou inteligenciou (ďalej len „UI“) sa spájajú očakávania zlepšovania zdravotnej starostlivosti a liečby chronických ochorení; príspevku k zmierneniu a k adaptácii na klimatické zmeny; harmonizácie záujmu o zvyšovanie produkcie (priemyselnej, poľnohospodárskej), a zároveň, záväzku udržateľnosti pre budúce generácie; zvyšovania bezpečnosti ľudí predvídaním kyberneticko-bezpečnostných hrozieb; ale aj očakávania takých benefitov, ktoré v súčasnosti môžeme len predpokladať EK (2020). UI sa považuje za súčasť našich životov, stáva sa ich realitou, pričom od počiatku sa komunikuje jej dvojitá tvár – že sú v nej obsiahnuté ako aspekty príležitostí, tak aspekty rizík EK (2021).

S ohľadom na vecné zameranie sympózia sa v príspevku venujeme osobitným výzvam, ktoré prináša UI do sektora služieb dlhodobej starostlivosti organizovanej či už formálnym alebo neformálnym spôsobom. V prehľadovej štúdii zmienime aktuálne medzinárodné i domáce dokumenty, ktoré inštitucionalizujú predmetnú problematiku ako otázku verejného záujmu. Zameriame sa aj na obsahové aspekty inšpiratívneho diskurzu, ktorý ponúka vzhľad do toho, ako sa uvedená problematika v ostatných rokoch vedecko-výskumne konceptualizuje a operacionalizuje, na aké otázky ohľadom UI sa v predmetnom sektore verejných služieb hľadajú v medzinárodnom vedecko-výskumnom priestore odpovede a aké výzvy pre budúci výskum sa formulujú. Pre limitovaný rozsah príspevku využijeme z medzinárodnej spisby najmä prehľadové štúdie (*tzv. scoping reviews*), ktoré sumarizujú intenzitu výskumu v tejto oblasti (Al-Eidan 2018; Loveys et al. 2022; Lukkien et al. 2022; Smith, Gregorio, Hung 2021; Li et al. 2022) doplnené o štúdie s osobitným zameraním na vybranú čiastkovú tému (Chen 2020; Kipnis et al. 2022; Hung 2022). Môžu sa stať inšpiráciou, kam by sa mohol zatiaľ málo rozvinutý národný sociálny výskum problematiky UI v

sektore služieb dlhodobej starostlivosti v budúcnosti uberať.

1 Východisková terminológia

Digitálna transformácia (*angl. digital transformation*): je procesom prechodu z industriálnej spoločnosti na spoločnosť informačnú. Základom budovania a fungovania informačnej spoločnosti sú inovatívne technológie, ako umelá inteligencia, internet vecí, technológia 5G, veľké dáta a analytické spracovanie dát, blockchain a super-výkonné počítanie (Vláda SR 2019; EK 2021).

Umelá inteligencia (*angl. artificial intelligence*): predstavuje „... systémy, ktoré vykazujú inteligentné správanie tým, že analyzujú okolité prostredie a podnikajú kroky – s istou mierou samostatnosti – na dosiahnutie konkrétnych cieľov“ EK (2018a, s. 1). Systémy UI môžu byť založené na softvéri a operovať vo virtuálnom prostredí (napr. hlasoví asistenti, nositeľné senzory, systémy na rozpoznávanie tváre), môžu byť však aj súčasťou hardvérových zariadení (napr. vyspelé roboty, aplikácie internetu vecí na prepojenie zariadení, objektov/ľudí s internetom) Loveys et al. (2022).

Robot pre oblasť služieb (*angl. service robot*): je fyzicky stelesnená forma UI. Ide o systémovo založené autonómne a adaptovateľné rozhrania, ktoré interagujú, komunikujú a poskytujú (dodávajú) služby McLeay et al. (2021). Robot pre oblasť služieb integruje tri kľúčové dizajnové charakteristiky: fyzické stelesnenie, sociálnu interakciu a dizajn založený na dátach. Morfológicky môže ísť o roboty: antropomorfné (vyzerajúce ako ľudská bytosť); zoomorfné (vyzerajúce ako zvieratá, napr. mláďa tuleňa); c) karikatúrne (roboty nerealistického vzhľadu, akoby kreslené); d) funkcionálne (vzhľad podľa primárnej funkcie, ktorú majú plniť). V prípade, že sa od robota očakáva predovšetkým funkcia sprevádzania či psychologickej podpory užívateľa, používa sa označenie sociálny robot (*angl. social robot*) Li et al. (2022). Ak robot sprostredkováva sociálny kontakt s inou osobou (napr. členom rodiny) na diaľku, ide o tzv. teleprezenčný robot (*angl. telepresence robot*). Nie je len pohybujúcim sa sprostredkovateľom video komunikácie, ale aj pomocníkom osobám s telesným alebo kognitívnym postihnutím pri organizácii denných aktivít Smith et al. (2021).

Nositel'né technológie (*angl. wearable technologies*): sú elektronické zariadenia, v rámci ktorých je počítačový hardvér vložený do pomôcky/zariadenia noseného na povrchu tela užívateľa. Sú využívané najmä na rozpoznávanie aktivity či detekciu prežívania (pocitov) človeka, pričom sa vzťahujú k internetu vecí (*angl. internet of things*) založenom na predpoklade, že všetko, čo môže byť vzájomne spojené, bude spojené. Najčastejšie ide o smart-hodinky, smart-okuliare, pomôcky založené na svetle, taktilné rukavice, pomôcky upevnené na vlasoch či nechtoch. V službách dlhodobej starostlivosti ide často o technológie nosené na zápästí užívateľa (*angl. wrist-worn wearable*), ktoré patria do skupiny nositeľných technológií / pomôcok. Umožňujú rýchly prístup k potrebným informáciám ako základu pre monitoring stavu užívateľa alebo operatívne sprostredkovanie potrebnej intervencie Al-Eidan et al. (2018).

Služba podporujúca inklúziu/Inkluzívna perspektíva služby/ (*angl. service inclusion/service inclusive perspective*): je takou paradigmou pomáhajúcej praxe, kedy poskytovatelia služieb (*vrátane služieb dlhodobej starostlivosti*) anticipujú, diagnostikujú a riešia problémy, ktoré by mohli vylúčiť alebo znevýhodniť niektoré zraniteľné skupiny ľudí v prístupe k službám na podporu ich sociálneho blaha Boenigk et al. (2021). Perspektíva služby podporujúcej inklúziu je vlastná prístupu zameranému na užívateľa, kedy sa vyžaduje, aby koncept služby, systémová architektúra a kľúčové interakcie vychádzali (brali do úvahy) potreby a podmienky všetkých potenciálnych užívateľov, vrátane tých, ktorí sú zraniteľní a tradične by k službe nemali prístup (Hung et al. 2022; Kipnis et al. 2022).

Virtuálna realita (*angl. virtual reality*): je počítačom generované digitálne prostredie (virtuálny svet) v zmysle simulovaného prostredia, ktoré zahŕňa virtuálnu reprezentáciu seba a iných osôb, poskytuje rôzne senzorické podnety a umožňuje vnorenie sa do prostredia. Virtuálnu realitu odlišuje od ostatných technológií to, že vďaka nej sa vytvára zážitok prítomnosti, ktorý si môže človek vychutnať (*angl. the sense of being there*) Riva (2005).

Zodpovedná inovácia/umelá inteligencia (*angl. responsible innovation/artificial intelligence*): inovácia/umelá inteligencia, pri ktorej inovátori, užívatelia a iní aktéri kriticky zvažujú (zohľadňujú) sociálne a etické dôsledky inovácie/technológie/UI a jej možné dopady na cieľové skupiny (v našom prípade staršie osoby a osoby so zdravotným postihnutím), na ich prostredie (najmä opatrujúce osoby) a na celú spoločnosť. Alternatívne sa používa aj označenie etická/dôveryhodná/udržateľná inovácia/umelá inteligencia. Etické otázky sa týkajú napr. dostupnosti technológií pre všetkých (distributívnej spravodlivosti), ochrany súkromia konečných užívateľov, informovaného súhlasu, stigmatizácie, vtiahnutia užívateľov a iných aktérov do procesu dizajnovania a implementácie technológie či do riešenia otázky možného vytesnenia (náhrady) človeka technológiou v systéme starostlivosti (Lukien et al. 2022; Hung et al. 2022).

2 Umelá inteligencia v sektore služieb dlhodobej starostlivosti ako inštitucionalizovaný verejný záujem

V tejto časti stručne predstavíme kľúčové míľniky inštitucionalizácie problematiky digitalizácie a UI na medzinárodnej (európskej) a národnej úrovni. Všeobecne sa spája s budúcnosťou zameranou na rast, s excelentnosťou a dôverou, pri súčasnej nevyhnutnosti koordinovaného európskeho prístupu k rastu a inováciám, ktorý rešpektuje ľudskosť a etické súvislosti UI znázornené na Obr. 1.

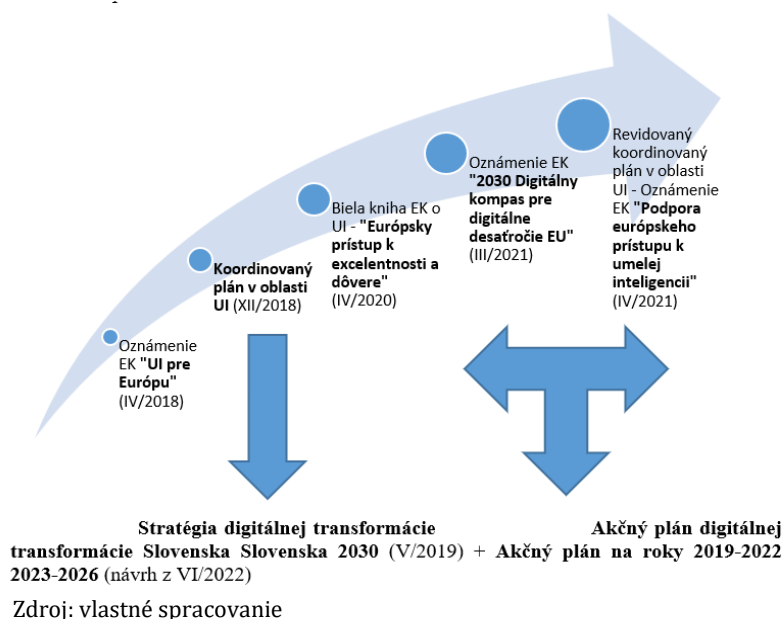
2.1 Koordinované sociálno-politické úsilie na európskej úrovni

Na základe obsahovej analýzy medzinárodných (európskych) dokumentov uvedených v schéme možno identifikovať určité nosné charakteristiky (idey) sociálno-politického úsilia vyvíjaného v tejto oblasti:

- Komplexnosť ekosystému digitálnej transformácie a UI.

Ide o uznanie centrálnej pozície a dopadov digitálnych technológií a UI na všetky aspekty života spoločností. *Komplexný ekosystém UI* by mal integrovaný benefit z technologického pokroku ako pre jednotlivcov/občanov (napr. lepšiu zdravotnú starostlivosť,

Obrázok 1: Akčný plán digitálnej transformácie Slovenska

bezpečnejšiu a čistejšiu prepravu, kvalitnejšie bezpečnejšiu a čistejšiu prepravu, kvalitnejšie verejné služby), pekty života spoločností. Komplexný ekosystém UI by mal ponúkať integrovaný benefit z technologického pokroku ako pre jednotlivcov/občanov (napr. lepšiu zdravotnú starostlivosť, bezpečnejšiu a čistejšiu prepravu, kvalitnejšie verejné služby), tak pre rozvoj ekonomiky, hospodárstva a obchodu, ako aj pre samotný sektor verejných služieb EK (2020), vrátane služieb dlhodobej starostlivosti.

- Potreba rovnováhy medzi ekosystémom excelentnosti a ekosystémom dôvery.

Digitalizácia spoločnosti a aplikácia technológií založených na UI sa od počiatku vymedzuje v jednote dvoch aspektov – príležitostí a rizík (ohrození). Zdôrazňuje sa potreba zabezpečiť, aby sa „...UI vyvíjala a uplatňovala vo vhodnom rámci, ktorý podporuje inovácie a rešpektuje hodnoty Únie a základné práva, ako aj etické zásady, ako sú zodpovednosť a transparentnosť“ EK (2018a, s. 3). Ide o hľadanie rovnováhy medzi potenciálom dosahovania ekosystému excelentnosti - technologických inovácií a pokroku, na jednej strane, a ekosystému dôvery - konania v súlade so základnými ľudskými a užívateľskými právami či

humánne etickými aspektmi využívania UI, na strane druhej.

- Digitalizácia a UI podporujúca inkluzívnu spoločnosť.

Ide o aplikáciu zásady, že nikto nemôže byť vylúčený z benefitov súvisiacich s digitalizáciou a UI, s osobitným dôrazom na ich prístupnosť pre zraniteľných jednotlivcov a skupiny. Od prijatia prvotných dokumentov sa komunikuje silná politická podpora k tomu, „...aby v digitálnej transformácii nikto nezaostával ... Všetci Európania by mali mať všetky príležitosti na získanie zručností, ktoré [k tomu, pozn. autoriek] potrebujú...“ EK (2018a, s. 2). Digitalizácia a technológie UI majú byť využívané na podporu budovania inkluzívnejších spoločností, nie na posilňovanie priepasti medzi jednotlivcami a skupinami ľudí z hľadiska prístupu k benefitom, ktoré pre ich každodenný život ponúkajú. Verejné služby založené na využívaní UI by mali byť dostupné pre každého, vrátane osôb so zdravotným postihnutím či iných zraniteľných cieľových skupín, mali by byť užívateľsky priateľské, efektívne a personalizované, s vysokými štandardmi ochrany bezpečnosti a súkromia EK (2021).

- Potreba vzdelávania a odbornej prípravy pre digitálny vek a UI.

Digitálny vek a zavádzanie rozvinutých

technológií UI vyžaduje prípravu ľudí na súvisiace sociálno-ekonomické zmeny, a to podporou modernizácie systémov vzdelávania a odbornej prípravy ľudí, rozvíjaním ich talentu, predvídaním zmien na trhu práce a podporou pracovnej mobility či prispôbovaním systémov sociálnej ochrany týmto zmenám EK (2018a). „*Digitálne zručná populácia*“ sa považuje za jedna zo štyroch kľúčových výziev európskej cesty pre digitálnu dekádu 2021-2030“ EK (2021).

- Potreba koordinovaného európskeho prístupu.

Medzinárodná stratégia pre UI je založená na troch pilieroch: a) zvýšení verejných a súkromných investícií do UI; b) príprave na sociálno-ekonomické zmeny; c) zabezpečení vhodného etického a právneho rámca. Zdôrazňuje sa pritom, že k naplneniu tejto stratégie je nevyhnutná koordinácia na európskej úrovni EK (2018b). Koordinovaný prístup krajín je nevyhnutný najmä z hľadiska humánnych a etických implikácií UI a možností využívania veľkých dát smerom k inováciám (EK, 2020).

2.2 Národné sociálno-politické odpovede

Vychádzajúc z európskych iniciatív, ktoré boli postupne prijímané za ostatné roky, a nadväzujúc na výzvy ku koordinovanému prístupu v oblasti digitalizácie a UI, prijalo Slovensko v roku 2019 Stratégiu digitálnej transformácie Slovenska 2030 Vláda SR (2019a) a s ňou spojený Akčný plán stratégie na roky 2019-2022 Vláda SR (2019b). Už do pôvodnej inkluzívnej vízie digitálnej transformácie boli integrované otázky zvyšovania potenciálu ľudí v digitálnej dobe a ochrany ich práv. To sa má dosiahnuť, okrem iného, aj cestou flexibilnej a inovatívnej sociálnej politiky Vláda SR, (2019a, bod 3.2), ktorá bude využívať potenciál digitálneho veku k zlepšovaniu každodenného života všetkých občanov. Osobitným zámerom je využívať tento potenciál k podporovaniu nezávislého a slobodného života sociálne znevýhodnených, zdravotne postihnutých a odkázaných občanov, vrátane ich rodinných príslušníkov, tak, aby mohli žiť v ich prirodzenom sociálnom (komunitnom) prostredí. V rámci Akčného plánu sa tieto zábery stelesnili najmä do oblasti opatrení zameraných na vzdelávanie pre potreby praxe ekonomiky. Odvolávajú sa na záväzky vyplývajúce z *OSN Dohovoru o*

právach osôb so zdravotným postihnutím majú mať osoby so zdravotným postihnutím „... prístup k informáciám a komunikácii vrátane informačných a komunikačných technológií a systémov, vrátane komunikácie s verejnou správou a službami poskytovanými verejnosťou“. V ďalšej téme sa venujeme otázkam dopadu.

Otázkam dopadu nových technológií, digitalizácie a informatizácie na sektor sociálnych služieb sa komplexnejšie venuje národný projekt *MPSVR SR Sektorovo riadené inovácie*. Sektorová rada národného projektu zameraná na zdravotníctvo a sociálne služby vymedzila vo svojej Stratégii rozvoja ľudských zdrojov v sektore zdravotníctva, sociálne služby v horizonte 2030 sociálne služby, vrátane sociálnych služieb dlhodobej starostlivosti, ako sektor, v rámci ktorého majú kľúčové inovačné a technologické zmeny v oblasti digitalizácie, informatizácie a robotizácie najvyšší vplyv na ľudské zdroje Stratégia (2022, s. 5). Na účely ich podpory v tomto sektore sa považuje za nevyhnutné:

- zavedenie informačného systému a vybudovanie databázy poskytovateľov sociálnych služieb;
- budovanie jednotného Informačného systému sociálnych služieb (Informačný systém sociálnych služieb bol schválený novelou zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách) z roku 2019, pričom s účinnosťou od januára 2022 sa postupne nasadzujú do prevádzky jeho jednotlivé moduly, vrátane verejného modulu o poskytovateľoch sociálnych službách o ich finančnej podpore a akreditáciách; MPSVR SR (2022);
- používanie zariadení a aplikácií na vedenie elektronickej dokumentácie klientov sociálnych služieb a evidovania poskytnutých sociálnych služieb;
- používanie zariadení a aplikácií umožňujúcich prijímateľom sociálnych služieb komunikovať s poskytovateľmi sociálnych služieb, lekármi, s rodinou a priateľmi;
- používanie zariadení a aplikácií zameraných na monitorovanie a signalizáciu rôznych potrieb a pomoci;
- poskytovanie on-line poradenských služieb a služieb krízovej intervencie;
- používanie osobných hlasových asistentov s umelou inteligenciou v *SMART zariadeniach* (Alexa, Google, Bixby);

- zavedenie robotických osobných asistentov s umelou inteligenciou.

Pre úplnosť je potrebné uviesť, že verejná podpora odkázaných osôb k používaniu zariadení a aplikácií na monitorovanie a signalizáciu potrieb pomoci má v systéme verejnej podpory odkázaných osôb na Slovensku svoju tradíciu. Je ju možné poskytovať dvojakým spôsobom:

a) formou peňažného príspevku na zaobstaranie pomôcky podľa *zákona* č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia (v platnom znení)

Podľa Opatrenia *MPSVR SR* č. 7/2009 Z. z., ktorým sa ustanovuje zoznam pomôcok na uvedené účely, je možné poskytnúť peňažný príspevok napr. na signalizačné zariadenie obsahujúce senzor, centrálnu jednotku a prenosný alebo stabilný signalizátor signalizujúci plač dieťaťa, tečúcu vodu, či zvonenie telefónu, bytového alebo domového zvončeka; špeciálny prehrávač digitalizovaných kníh; špeciálny program umožňujúci využívať technické zariadenia – napr. GPS systému; atď.);

b) formou sociálnych služieb s použitím telekomunikačných technológií podľa *zákona* č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách (v platnom znení), konkrétne:

- monitorovania a signalizácie potreby pomoci (ďalej len „MSPP“);
- krízovej pomoci poskytovanej prostredníctvom telekomunikačných technológií (ďalej len „PPTT“).

Oba druhy sociálnej služby predstavujú formu dištančnej starostlivosti (*služby na diaľku*), kedy sa na zabránenie vzniku krízovej situácie u osôb odkázaných na pomoc nepretržite využívajú informačné a komunikačné technológie, najmä telefón, fax či internet. V prípade osôb s nepriaznivým zdravotným stavom sa monitoruje a signalizuje potreba pomoci prostredníctvom signalizačného zariadenia (vyslanie signálu o potrebe pomoci) alebo audiovizuálneho zariadenia (napr. napísanie krátkej textovej správy), ktoré má táto osoba vo vlastnej domácnosti s napojením na centrálny dispečing. K novembriu 2022 bolo v Informačnom systéme sociálnych služieb registrovaných celkovo 19 poskytovateľov služby MSPP (z toho takmer polovica/deväť neverejných) a 35 poskyto-

vateľov služby PPTT, všetci so statusom neverejného poskytovateľa MPSVR SR (2022). Informácia o tom, koľkým užívateľom boli tieto druhy nie sú dostupné.

Akokoľvek, v porovnaní s tradičnými sociálnymi službami pre odkázané osoby (napr. zariadením pre seniorov, domovom sociálnych služieb, špecializovaným zariadením, ale aj opatrovateľskou službou či denným stacionárom) je prevalencia sociálnych služieb organizovaných touto formou skôr marginálna, pričom za ostatných päť rokov sa situácia zásadnejším spôsobom nemení Repková (2017). Hypoteticky možno predpokladať, že to súvisí s odkázanostným profilom prijímateľov a prijímateľiek sociálnych služieb podmienených odkázanosťou v národných podmienkach. Z nich až takmer 72 % má uznanú odkázanosť na pomoc inej osoby v 5.-6. stupni (odkázanosť v rozsahu priemerne osem hodín denne a viac) (MPSVR SR, 2022), a teda, starostlivosť poskytovaná „na diaľku“ by mohla byť v tomto prípade zrejme nepostačujúca. Takáto interpretácia by si samozrejme vyžadovala ďalšie zisťovanie, a to aj vo svetle zahraničných výskumných zistení, ktorým sa budeme podrobnejšie venovať v ďalšej časti príspevku.

Priame súvislosti digitalizácie premietnutej do sektora služieb dlhodobej starostlivosti nachádzame aj v zásadnom národnom dokumente *Stratégia dlhodobej starostlivosti Slovenskej republiky* MPSVR SR (2021). Zmieňuje sa v ňom nízka miera digitalizácie posudkového procesu na účely poskytovania peňažných príspevkov na kompenzáciu a sociálnych služieb podmienených odkázanosťou, ako jedna z príčin jeho neefektívnosti a výzva k zásadnejšej zmene. Preto by do roku 2024 mala prebehnúť reforma posudkového systému na uvedený účel, vrátane digitalizácie a podpory výkonu posudkovej činnosti ako súčasť reformy.

3 Umelá inteligencia v sektore služieb dlhodobej starostlivosti: vedecko-výskumný diskurz

Pokiaľ strategické dokumenty často vzťahujú problematiku digitalizácie a UI k sektoru dlhodobej starostlivosti skôr implicitne (ako súčasť širších tém), akademická spisba ostatných rokov, najmä zahraničná, sa jej venuje explicitne a veľmi intenzívne. Zhodne

sa uvádza, že UI a jej systémy začínajú úplne meniť oblasť dlhodobej starostlivosti a skúsenosti užívateľov s jej službami (Al-Eidan et al. 2018; Kipnis et al. 2022; Loveys et al. 2022). Vyzdvihuje sa možný príspevok UI k podpore zdravia a kapacít odkázaných, najmä starších osôb, s cieľom rozšíriť im možnosti a dostupnosť služieb dlhodobej starostlivosti, zvýšiť jej efektívnosť, a zároveň, redukovat' záťaž pre osoby, ktoré starostlivosť poskytujú.

Dôležitosť hľadania alternatívnych foriem podporných programov v oblasti dlhodobej starostlivosti založených na UI sa intenzívne preukázala v kontexte pandémie COVID-19 a jej bezprecedentných dopadov na verejné zdravie. Osobitne sa komunikujú dopady pandémie na zraniteľné skupiny osôb, napr. staršie odkázané osoby žijúce osamotene v domácnostiach, ale aj v zariadeniach sociálnych služieb. Chen (2020), Li et al. (2022), Smith et al. (2021) v tejto súvislosti vyzdvihli ich význam pri prevencii rizika výraznejšieho zhoršenia funkčného stavu starších ľudí, osamelosti, nárastu depresí, kognitívnych porúch, sociálnej izolácie, či iných zdravotných rizík.

Ako bol zmienené vyššie, očakávania a možné benefity aplikácie rozvinutých technológií a intervencií založených na UI sa v systéme služieb dlhodobej starostlivosti nevzťahujú len na primárnu cieľovú skupinu – osoby odkázané na pomoc iných. Na základe odbornej spisby (Al-Eidan et al. 2018; Chen 2020; EK 2021; Loveys et al. 2022) možno hovoriť o ich multiplikovanom potenciáli pre aktérov tohto sektora verejného záujmu:

a) potenciáli podporovať udržateľnosť kapacít opatrovujúcich osôb v situácii ich medzinárodne všeobecného nedostatku (potenciál fungovať v starostlivosti ako dodatočná a komplementárna podpora a pomoc pre opatrované osoby);

b) potenciáli podporovať dostupnosť starostlivosti, t. j. možnosť poskytovať ju aj v oblastiach/na miestach, kde sú opatrenia dlhodobej starostlivosti nedostupné, ale dopyt po nich je vysoký;

c) potenciáli zvyšovať efektívnosť informačných systémov a analýzy dát o osobám, ktorým sa dlhodobá starostlivosť poskytuje.

Ak problematika využívania rozvinutých technológií UI prináša do sektora služieb dlhodobej starostlivosti takto zásadné výzvy, ak sa dotýka jeho komplexného ekosystému, potom je opodstatnené skúmať, na aké výskumné otázky hľadajú výskumné tímy (zatiaľ najmä zahraničné) v súčasnosti odpovede. Zhrnieme tie, ktoré sa v odbornej spisbe vyskytujú najčastejšie, okolo ktorých sa sústreďuje vedecko-výskumný diskurz (Al-Eidan et al. 2018; Chen 2020; Kipnis et al. 2022; Loveys et al. 2022; Li et al. 2022, Hung et al. 2022; Lukien et al. 2022), nakoľko by mohli byť inšpirujúce aj pre národný sociálny výskum v tejto oblasti. Napríklad:

- Aké sú názory aktérov dlhodobej starostlivosti (užívateľov, členov rodiny, profesionálne opatrovujúcich osôb, vývojových pracovníkov) na využívanie robotov v dlhodobej starostlivosti, organizovanej najmä rezidenčným spôsobom?

- Aké druhy intervencií založených na UI sa využívajú v dlhodobej starostlivosti o staršie osoby a ktoré sa javia ako efektívne?

- Má využívanie digitálnych a UI technológií (napr. robotov alebo na tele nositeľných technológií) dlhodobejší vplyv na aktivizáciu starších odkázaných osôb?

- Aké technologické riziká a etické otázky sú spojené s využívaním UI v službách dlhodobej starostlivosti a ako tieto riziká manažovať?

- Sú výdobytky UI technológií dostupné všetkým potenciálnym užívateľom? Podporuje sa nimi inkluzívnejšia spoločnosť?

- Sú profesie v dlhodobej starostlivosti v budúcnosti ohrozené robotizáciou?

4 Čo indikujú výskumné zistenia?

Viaceré predovšetkým poukazujú na metodologické limity v možnosti formulovať všeobecnejšie závery. Prehľadové štúdie odhaľujú rozdielnú metodológiu jednotlivých výskumov, čo robí výskumné zistenia, ktoré z nich vzišli, vzájomne nekomparovateľné a z hľadiska výsledkov často nekompatibilné Li et al. (2022). Rozdielnosť výsledkov je pripísaná aj rozličným opatrovateľským prostrediam, z ktorých pochádzali respondenti a respondentky výskumov (domáce, rezidenčné), pokročilosti ich funkčných porúch a stupňa odkázanosti na pomoci iných, či

tomu, aké UI technológie boli u nich aplikované. Dokonca aj skutočnosti, že výskum využívania robotov je prevažne realizovaný v bohatších krajinách pre vyššiu dostupnosť ich obyvateľov k vyspelým technológiám ako v stredne- a nízko-príjmových krajinách Loveys et al. (2022).

Podľa Kipnis et al. (2022) treba potenciálne vplyvy iniciatív zameraných na re-dizajn služieb dlhodobej starostlivosti vyhodnocovať holisticky, aj keď sú často motivované praktickým záujmom riešiť súčasné problémy tohto systému, napr. nedostatok personálu Hung et al. (2022). Výstupy integrácie robotov do dlhodobej starostlivosti z hľadiska jej kognitívnych, motivačných, sociálnych a emocionálnych aspektov Li et al. (2022) môžu byť totiž vyhodnocované ako pozitívne, tak negatívne. Niektoré výskumy hovoria o holistickom potenciáli robotov poskytovať komplexnú dennú starostlivosť o staršie odkázané osoby z hľadiska podpory ich fyzického, mentálneho a sociálneho života, prevencie inštitucionalizácie a osamelosti. Iné sú k uznaniu takto široko poňatých benefitom technológií UI opatrnejšie, resp. ich uznávajú skôr v oblasti medicínskej starostlivosti. V rámci tzv. 4-P medicíny poukazujú na sľubný potenciál technológií urobiť medicínsku starostlivosť viac prediktívnou, personalizovanou, preventívnou a participaçnou. O aplikácii gerontotechnológií v dlhodobej starostlivosti o staršie osoby sa však uvažuje aj v kontexte tzv. 4-D rizík: de-personalizácie, diskriminácie, dehumanizácie a disciplinácie človeka (Rubeis 2020).

Hung et al. (2022) na základe svojich výskumných zistení identifikovali päť kľúčových tém, ktoré indikujú technologické riziká a etické otázky využívania robotov v službách dlhodobej starostlivosti: a) riziká bezpečnosti; b) riziká zvýšených nárokov na prácu personálu v pobytovej starostlivosti; c) riziká narušania súkromia užívateľov; d) riziká zvýšených nákladov na obstaranie robotov a zabezpečenia sociálnej spravodlivosti – aby boli dostupné pre všetkých; e) riziká vzťahujúce sa k možnosti vytesnenia „ľudskej“ starostlivosti robotmi. Aj podľa Lukien et al. (2022) ponúka odborná spisba ostatných rokov veľa príspevkov zameraných na otázky zodpovedných inovácií a UI v sektore dlhodobej starostlivosti a potreby pre-

vencie rizík spojených s ich užívaním. Zdôrazňuje sa nevyhnutnosť vyvíjania UI inovácií, ktoré sú priateľské pre ich užívateľov; hľadania najefektívnejšieho spôsobu delegovania určitého stupňa zodpovednosti v starostlivosti na UI technológie; či potreba hľadania takých UI riešení, ktoré sú senzitívne na kontext (angl. AI innovation „in context“), a to vo všetkých fázach – od dizajnovania UI technológie až po jej využitie pre konkrétnu cieľovú skupinu, v konkrétnom prostredí, kde sa starostlivosť poskytuje.

Kipnis et al. (2022) interpretovali potenciálne riziká UI iniciatív v sektore dlhodobej starostlivosti osobitne cez optiku nedostatočnej integrácie perspektívy samotných užívateľov a ich očakávaní, „čo považujú za starostlivosť“, „čo pre nich znamená byť opatrovanou osobou“ (angl. sense of being-cared-for). V rámci svojho kvalitatívneho výskumu zistili, že realizácia hodnoty starostlivosti (angl. value of care) a jej zážitku v perspektíve užívateľov sa viaže primárne na interakcie založené na citovej a morálnej empatii, ktorú užívatelia považujú za výsostnú doménu interakcií medzi ľuďmi. Roboty môžu slúžiť skôr na princípe kognitívnej empatie (vedia, čo urobiť, aby sa osoba cítila lepšie) a behaviorálnej empatie (vykonávajú pomocné práce a terapeutické činnosti). Pridaná hodnota robotov môže byť v doméne podpory užívateľov v starostlivosti o seba a facilitácie starostlivosti vykonávanej inými osobami. Vo výskume autorského tímu však túto hodnotu užívatelia nepovažovali za starostlivosť samu o sebe.

Výskumy ďalej naznačujú, že problematicky hodnotiteľné môže byť aj naplnenie zámeru integrovať roboty do starostlivosti za účelom znížiť zraniteľnosť užívateľov vyplývajúcu z ich „závislosti“ na službách dlhodobej starostlivosti. Podľa Kipnis et al. (2022) v takomto prípade existuje totiž riziko vzniku inej - tzv. patogénnej zraniteľnosti (angl. pathogenic vulnerability), ktorá sa v kontexte dlhodobej starostlivosti prejavuje stratou ľudských kontaktov, oslabovaním autonómie človeka pod vplyvom systematického monitoringu jeho prostredia robotom, disciplinovaním a dozorovaním. Okrem rizík de-personalizácie starostlivosti vyplývajúcej z jej algoritmizácie a štandardizácie sa uvádza aj možná diskriminácia minoritných sku-

pín na základe generalizácie modelov starostlivosti, jej dehumanizácia spájaná s automatizáciou (Chen 2020; Rubeis 2020) či riziká infantilizácie určitých skupín respondentov (napr. s demenciou) integrovaním zoomorfných robotov do starostlivosti (Loveys et al. 2022).

Prehľadová štúdia Al-Eidan et al. (2018) identifikovala niektoré kritické aspekty a výzvy aj v súvislosti s technológiami nositeľnými na tele človeka, ktoré sa javia pre užívateľov ako dostupnejšie a všeobecne sa považujú za menej problematické. Napriek tomu autorský tím na základe prehľadu dostupných výskumných zdrojov venujúcich sa tejto špecifickej oblasti identifikoval viacero kritických aspektov, najmä pri dlhodobejšom užívaní nositeľných technológií. Týkali sa ich váhy, životnosti batérií, nedostatočnej štandardizácie či bezpečnosti a spoľahlivosti zozbieraných dát. Za účelom posilnenia akceptácie tohto druhu technológií zo strany užívateľov zdôraznili nevyhnutnosť ich personalizácie (aby bola technológia využiteľná v rozličných prostrediach), dizajnu (aby neobmedzovala užívateľov v ich aktivitách, v možnosti udržiavania vlastného životného štýlu) či ochrany dát.

Aj keď by sa mohlo zdať, že vďaka pomerne rozvinutému zahraničnému výskumu už existujú v súčasnosti na mnohé zásadné otázky odpovede, súčasťou tohto výskumu zostáva konštatovanie, že väčšina dopadov digitálnych technológií a UI na užívateľov sektora dlhodobej starostlivosti nie je doposiaľ dostatočne preskúmaná. A to môže byť výzva pre dizajnovanie domáceho sociálneho výskumu zameraného na predmetnú oblasť.

ZÁVER

Na základe tejto prehľadovej štúdie možno pracovne formulovať dva závery. Prvý sa týka nevyhnutnosti rovnovážne pristupovať k potenciálnym prínosom a rizikám zavádzania digitalizácie a UI do sektora služieb dlhodobej starostlivosti. Viaceré štúdie za týmto účelom odporúčajú stavať na inkluzívnej stratégii vývoja a aplikácie takýchto technológií, kedy všetky zúčastnené strany

(vývojoví špecialisti, užívatelia starostlivosti a osoby, ktoré im starostlivosť poskytujú na formálnej aj neformálnej báze) majú možnosť prispieť k rekonštrukcii ekosystému starostlivosti inovatívnym spôsobom (Chen 2020; Rubeis 2020; Boenigk et al. 2021; Hung et al. 2022; Kipnis et al. 2022).

Ďalší záver sa týka vplyvu digitalizácie a UI na ľudské zdroje dlhodobej starostlivosti. Doteraz realizované výskumy indikujú, že roboty, senzory na monitoring prostredia či pomôcky nositeľné na tele človeka sa nevymedzujú ako zdroj, ktorý by mal z dlhodobej starostlivosti vytesniť (nahradiť) ľudský zdroj pomoci a podpory na rozdiel od priemyselnej výroby Kešelová et al. (2022). Človek a technológia sa vymedzujú skôr ako komplementárne zdroje dlhodobej starostlivosti Kipnis et al. (2022). Udržanie rovnováhy medzi excelentnosťou vyplývajúcou z pokroku na základe digitalizácie a UI technológií, na jednej strane, a dôvery v očakávané výstupy starostlivosti, na strane druhej, bude vždy vyžadovať „ľudskú supervíziu“ (angl. human oversight) tak, aby sa neohrozila hodnota ľudskej autonómie aktérov starostlivosti, prípadne, aby nedošlo k iným nezvratným efektom EK (2020). To je hodnotové východisko, ako zabezpečiť naplnenie primárneho cieľa zavádzania robotov a iných technológií do služieb dlhodobej starostlivosti. Týmto cieľom nemá byť riešenie nedostatku personálu služieb dlhodobej starostlivosti, zvýšenie efektivity jeho práce či znižovanie vyťaženia, ale predovšetkým, zvýšenie kvality života osôb, ktorým sa tieto služby poskytujú Hung et al. (2022). Aj preto patria, a zrejme v budúcnosti budú patriť, profesie v oblasti sociálnych vecí a služieb k najmenej ohrozeným digitalizáciou a technológiami UI Chmelař et al. (2015). Preto je aj úlohou sociálnych pracovníkov a pracovníčok reagovať na aktuálne zmeny a trendy v oblasti digitalizácie spoločnosti a týmto zmenám sa aj prispôbiť. Iba tak dokáže sociálna práca ďalej napredovať a poskytovať služby v požadovanej kvalite a dostupnosti.

Zoznam bibliografických odkazov

- RASHA M. Al-Eidan, HEND Al-Khalifa a ABDUL MALIK Al-Salman, 2018. A Review of Wrist-Worn Wearable: Sensors, Models, and Challenges. *In: Journal of Sensors*. Roč. 2018. Článok ID 5853917. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné online: <https://doi.org/10.1155/2018/5853917>
- BOENIGK, Silke, KREIMER, Aeron a BECKER, Anika, 2021. Transformative Service Initiatives: Enabling Access and Overcoming Barriers for People Experiencing Vulnerability. *In: Journal of Service Research*. Roč. 24(2) 109467052110133. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/351339149_Transformative_Service_Initiatives_Enabling_Access_and_Overcoming_Barriers_for_People_Experiencing_Vulnerability
- EURÓPSKA KOMISIA, 2018a. *Oznámenie Komisie Európskemu Parlamentu, Európskej Rade, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. Umelá inteligencia pre Európu*. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:52018DC0237>
- EURÓPSKA KOMISIA, 2018b. *Koordinovaný plán v oblasti umelej inteligencie*. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:22ee84bb-fa04-11e8-a96d-01aa75ed71a1.0018.02/DOC_1&format=PDF
- EURÓPSKA KOMISIA, 2020. *White Paper. On artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust*. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf
- EURÓPSKA KOMISIA, 2021. *Podpora európskeho prístupu pre umelú inteligenciu*. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: file:///C:/Users/IVPR/Downloads/1_e_n_annexe_autre_acte_part1_v8_vf_C4B261EB-ABA4-5C30-1555482869410384_75787-2.pdf
- HUNG, Lilian, MANN a Jim, PERRY, 2022. Technological risks and ethical implications of using robots in long-term care. *In: Journal of Rehabilitation and Assistive Technologies Engineering*. Roč. 9, s. 1-10.
- CHEN, Liang-Kung, 2020. Gerontology and artificial intelligence: Better care for older people. *In: Archives of Gerontology and Geriatrics*. Roč. 91, Article 104252. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.archger.2020.104252>
- CHMELÁŘ, Aleš, VOLČÍK, Stanislav a NECHUTA, Aleš, 2015. Dopady digitalizace na trh práce v ČR a EU. OSTEU Discussion paper 12/2015. *Příspěvek k vývoji hospodářského modelu ČR*. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/evropske-zalezitosti/analzy-EU/Dopady-digitalizace-na-trh-prace-CR-a-EU.pdf>
- KANE, Rosalie A. 2001, Long-Term Care and a Good Quality of Life: Bringing Them Closer Together. *In: The Gerontologist*. Roč. 41, č. 3, s. 293-304.
- KEŠELOVÁ, Daniela, BEDNÁRIK, Rastislav, GERBERY, Daniel a ONDRUŠOVÁ, Darina, 2022. *Vplyv robotizácie, automatizácie a digitalizácie na trh práce v SR*. Bratislava: IVPR. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: https://ivpr.gov.sk/wpcontent/uploads/2022/09/Vyskumna_sprava_digitalizacia.pdf
- KOPNIS, Eva, McLEAY, Fraser a GRIMES Anthony, 2022. Service Robots in Long-Term Care: A Consumer-Centric View. *In: Journal of Service Research*. Roč. 1(1) s. 1-19. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/10946705221110849>
- KORDOŠOVÁ, Miroslava, 2021. *Dopady Priemyslu 4.0 a digitalizácie na pracovné podmienky a BOZP*. I. etapa. Bratislava: IVPR. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://ivpr.gov.sk/dopady-priemyslu-4-0-a-digitalizacie-na-pracovnepodmienky-a-bozp-i-etapa->

- sprava-z-vyskumnejulohy-miroslava-kordosova-2021/
- LI, Xiaodong, HUANG, Li, XI, Nannan a GONG, Bengang, 2022. The Use of Service Robots in Service Delivery: A Review of Literature. *In: WHICEB 2022 Processing*. 81. DOI: 10.3390/electronics10212658.
- LIEDTKE, Martin a GLITSCH, Ulrich, 2018. Exoskelette – Verordnung für persönliche Schutzausrüstung. *In: Sicher ist sicher – Arbeitsschutz aktuell*, č. 3, s. 110-113.
- de LOOZE, Michiel P., BOSCH, Tim a KRAUSE, Frank, 2016. Exoskeletons for industrial application and their potential effects on physical work load. *In: Ergonomics*. Roč. 59(5), s. 671– 681.
- LOVEYS, Kate, PRINA, Matthew a AXFORD, Chloe et al., 2022. Artificial intelligence for older people receiving long-term care: a systematic review of acceptability and effectiveness studies. *In: Review*. Roč. 3, s. 286-297.
- McLEAY, Fraser, OSBURG, Viktoria S. a PATTERSON, Anthony. 2021. Replaced by a Robot: Service Implications in the Age of the Machine. *In: Journal of Service Research*. Roč. 24(1), s. 104-121. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/1094670520933354>
- LUKKIEN, Dirk R. M., HERMAN, Henk a BUIMER, Henrik P, 2022. Towards Responsible Artificial Intelligence in Long-Term Care: A Scoping Review on Practical Approaches. *In: Gerontologist*. Roč. 11, č. 11., s. 1-14.
- MIRRI SR, 2022. *Návrh Akčného plánu digitálnej transformácie Slovenska na roky 2023-2030*. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.mirri.gov.sk>.
- MPSVR SR, 2021. *Stratégia dlhodobej starostlivosti v Slovenskej republike*. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/files/sk/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/strategia-dlhodobej-starostlivosti-sr/strategia-dlhodobej-starostlivosti-sr-sept-2021.pdf>
- REP KOVÁ, Kvetoslava, 2017. IKT a sociálne služby pre staršie osoby. In: *Šance a limity seniorov v súčasnej modernej komunikácii*. Prešov: FF PU v Prešove, s. 113-122.
- RIVA, Giuseppe, 2005. Virtual reality in psychotherapy: Review. *In: CyberPsychology & Behavior*. Roč. 8, č. 3, s. 220-230.
- RUBEIS, Giovanni, 2020. The disruptive power of artificial intelligence. Ethical aspects of gerontechnology in elderly care. *In: Archives of Gerontology and Geriatrics*, 91, Článok 104186. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.archger.2020.104186>.
- SMITH, Chelsea, Ch., GREGORIO, Mario, HUNG, Lillian, 2021. Facilitators and barriers to using telepresence robots in aged care settings: a scoping review protocol. *In: BMJ Open*, 11: e051769. doi: 10.1136/bmjopen-2021-051769.
- Vláda SR, 2019a. *Stratégia digitálnej transformácie Slovenska 2030*. [online] [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2019/06/Strategia-digitalnej-transformacie-Slovenska>.
- Vláda SR, 2019b. *Akčný plán digitálnej transformácie Slovenska na roky 2019-2022*. [online][cit. 2022-11-22]. Dostupné z: https://www.mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2019/07/Akcny-plan-DTS_2019-2022.pdf
- Zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia
- Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

Kontaktné údaje

prof. PhDr. Kvetoslava REP KOVÁ, CSc.,
Inštitút pre výskum práce a rodiny,
Bratislava, Slovenská republika.
Inštitút edukológie a sociálnej práce
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove,
email: kvetoslava.repkova@unipo.sk
RNRr. Miroslava KORDOŠOVÁ, PhD.,
Inštitút pre výskum práce a rodiny,
Bratislava, Slovenská republika.
email: miroslava.kordosova@ivpr.gov.sk

ÚVAHA NAD SVETOM SENIORA V SÚČASNEJ DIGITÁLNEJ KULTÚRE

REFLECTION ON THE WORLD OF A SENIOR IN THE CURRENT DIGITAL CULTURE

Viera BILASOVÁ

ABSTRAKT

Príspevok upriamuje pozornosť na problematiku starnúcej generácie v podmienkach súčasných procesov digitalizácie života, ktorá umožňuje formovať nové spôsoby sociálnych vzťahov a v zásade uľahčuje sociálne aktivity. Problematika integrácie seniorov do digitálnej kultúry a jej sociálny rozmer si vyžaduje pozornosť a kritickú reflexiu, ktorá odкрýva jej pozitívne aspekty, vrátane možných rizík ohrozenia ich integrity. Súčasne treba vnímať digitalizáciu ako výzvu na podporu šandardizácie systému sociálnej starostlivosti a zásadný vklad pre harmonizáciu života seniorov.

Kľúčové slová: senior. sociálne vzťahy. starnutie. integrita. digitalizácia.

ABSTRACT

The article focuses on the issue of ageing generation in the conditions of current processes of digitalization of life which enables forming of new ways of social relations and which practically facilitates social activities. The issue of the integration of seniors into digital culture and its social dimension requires attention and critical reflection, which reveals its positive aspects including possible risks of endangering their integrity. At the same time, digitalization should be seen as a challenge to support the standardization of the social care system and a fundamental contribution to the harmonization of the dignified lives of seniors.

Key words: senior. social relations. ageing. integrity. digitalization.

ÚVOD

V určitom veku nastáva čas, kedy už človek nemôže robiť všetko, a už vôbec nie to, čo by chcel, ale môže to robiť inak a na to mu treba vytvoriť podmienky, aby kvalita života tvorila súčasť jeho dôstojného procesu starnutia! Sú to práve seniori, ktorí podliehajú ako jedna z nazraniteľnejších skupín obyvateľstva prudkým zmenám foriem a štruktúr života v súčasnej spoločnosti vyžadujúcich si aj nové spôsoby socializácie. Tie sú sprevádzané zmenami v oblasti sociosféry, ktorej koordináty sa výrazne dotýkajú skupiny seniorov, kvality ich života a dôstojnej staroby. Súčasný trend starnutia populácie otvára mnoho otázok a problémov, ktoré nenechávajú ľahostajným žiadny zo spoločenských systémov pri hľadaní optimálnej sociálnej

politiky, ktorá je zrkadlom jeho kultúry či humánneho smerovania.

Natíska sa otázka, do akej miery je populácia na fenomén starnutia dostatočne pripravená, a to predovšetkým ekonomicky, kultúrne, sociálne, zdravotne i eticky, alebo sa problematika starnutia môže stať zdrojom napätia a obeťou pretrvávajúcich stereotypov spojenými so „stigmou veku“. Seniori sú považovaní za rizikovú skupinu a vo verejnosti sa možno stretnúť s prístupom, pre ktorý nie je výnimkou zmýšľať o nich ako o ľuďoch, ktorí už neprodukujú žiadne hodnoty a sú odsunutí do kategórie zdravotne ohrozených ľudí vyžadujúcich si starostlivosť a špeciálne služby. Inštrumentálny prístup k starostlivosti o seniorov potom posúva riešenie problému často do roviny eko-

nomickej či finančnej náročnosti, ktorá „prekrýva“ jeho sociálny význam a humánny rozmer. Iným prístupom je dôraz na generačné hľadisko, ktoré zvyrazňuje rozdiely medzi starnúcou generáciou a budovaním spoločnosti založenej na kulte mladosti (generácia X, Y, najnovšie Z). Umelo pestovaný kult mladosti v našej starnúcej spoločnosti je sprevádzaný starostlivou propagáciou dynamickej, pružnej, investigatívnej a „večnej“ mladosti, ktorá poháňa k vyššej výkonnosti a stáva sa dokonca aj „povinnosťou“ pre každého. Tento trend je mnohými autormi považovaný za zastieranie reálnych sociálnych problémov a preceňovanie generačného pohľadu potom smeruje k „preceňovaniu rozdielov medzi hodnotovou orientáciou, či priamo k prehlbovaniu priepasti medzi generáciami“ Keller (2019, s. 12). Takéto prístupy k seniorom sa v spoločnosti potom prezentujú ako ageizmus, ktorý súčasne vypovedá aj o jej étoze.

1 Svet seniora a dynamika života

Senior stojí pred problémom dešifrovať nielen zmeny v jeho prostredí, ich význam, ale predovšetkým chce porozumieť svojmu novému postaveniu v komplexe sociálnych súvislostí a vzťahov k svetu i sebe. Porozumieť zmenám, ku ktorým dochádza v procese starnutia a súčasne ich prijať nie je jednoduché, a to zvlášť v prostredí, kde prežívajú mylné predstavy spojené s mýtmi o procese starnutia. Ich demystifikácia je založená na presvedčení a uistení, že ľudia všetkých vekových skupín majú svoje výhody, ktoré sú súčasťou kvalitnejšieho života aj v starobe. To si prirodzene vyžaduje optimalizáciu viacerých podmienok a faktorov, ktoré v spoločnosti umožnia uplatniť zodpovednú stratégiu pre ich životnú perspektívu, pretože seniori netvorí homogénnu skupinu.

Kľúčom k pochopeniu zmien, ktorými prechádza v svojom živote starnúci človek, je porozumenie spôsobom identifikácie sociálneho prostredia, ktorého bol a ostáva súčasťou, ale jeho sociálna pozícia sa s vekom zmenila, respektíve sa nachádza stále ešte v procese zmien. Reflexia týchto sociálnych pohybov a porozumenie určitej kontinuite a konzistencii naprieč časom je zásadným zdrojom jeho sociálnej identity. Rozlišovanie podobností a rozdielností vo vzťahoch napomáha vymedziť svoju pozíciu i svoje miesto vo vzťahu k iným, ale aj k sebe. Predpokladom

je pochopenie sociálnych súvislostí, ktoré majú významný existenčný rozmer a vyžadujú si vymedzenie vlastnej identity, ktorá má svoju hodnotovú základňu v sociálnom systéme. Organizácia sociálnych systémov podlieha taktiež identifikácii a pre ľudský svet je nevyhnutná, nakoľko pomáha nielen ukotviť pozíciu v spoločnosti, ale predovšetkým poznať jej možnosti z hľadiska seba ako sociálneho aktéra. Na jednej strane stojí senior pred pokorou a akceptovaním obmedzených možností spôsobených okolnosťami starnutia, na druhej strane stojí pred prehodnotením spôsobu, ako rozumie sám sebe. Sebadôvera a rozhodnutie prijať výzvy, pred ktorými stojí v procese starnutia a snaha aktívne sa zapojiť do života je spôsob, ktorý napomáha dôstojnému starnutiu a spokojnosti. Správne zvolená komunikácia zohrávajú v tejto etape života seniora jednu z foriem vhodnej pomoci, a to bez ohrozenia jeho integrity.

Korelácia aktívneho života so starostlivosťou o seba je odpoveďou na otázku, ktorú by si mal spravidla položiť každý jednotlivec v seniorskom veku – čo chcem a čo môžem urobiť pre seba a pre to, čo by mohlo byť zmysluplné pre úspešné starnutie, ktoré nie je duplikátom môjho predošlého života. Tieto otázky sú dôležité predovšetkým vo fáze zvažovania odchodu do dôchodku, aby sa predchádzalo možným rizikám sociálneho vylúčenia seniora.

Vzťahový rámec ľudského bytia nesprevádza len poznanie seba prostredníctvom poznania iných, ale je to aj schopnosť porozumieť týmto interakčným procesom a „ľudskému“ poriadku, ktorý ho sprevádza. Postupná strata vitálneho zmyslu pre aktívnu kooperáciu s prostredím je výrazom procesov „novej sebaidentifikácie“, ktorá smeruje k jadrú osobnosti a je spojená s prežívaním vlastného Ja, vedomím kontinuity svojho života, osobných vlastností a schopností reflexie vlastného správania v zmenených kontextoch individuálneho aj sociálneho prostredia. Sú to sprievodné procesy spojené s identifikáciou každého jednotlivca počas aktívneho života, zvlášť vo fáze starnutia, keď narastá náročnosť adaptácie individua na zmeny (vnútorné aj vonkajšie) a ich nedobrovoľné prijatie.

Senior sa spravidla stáva zajatcom minulých životných určení a ich sociálnych kon-

textov a novým skutočnostiam prestáva rozumieť, navyše ho aj okolie stále viac odsúva či „odpisuje“ (reálne aj subjektívne pocitovo) zo zorného poľa pozornosti – všetko bolo vykonané, spočítané, zvážené, zhodnotené a pod. Súčasťou integrity starnúcej osoby je jej intímne prostredie (inpersonal intimacy), ktoré je základom pre vnútorné vzťahy s ľuďmi a orientuje každého k tomu kam patrí (belonging to) alebo s kým vytvára tieto vzťahy (belonging with) Kasulis (2002, s. 37). Strata viery a istoty vo vlastnú identitu nie raz spôsobuje aj narušenie integrity seniora a vyúsťuje do jej krízy.

2 Procesy digitalizácie a svet seniora

Vo výsledkoch práce sa zameriame na procesy digitalizácie a svet seniora. Tlak zrýchľovania života je umocnený aj procesmi digitalizácie a využívaním jej technologických nástrojov v každodennom živote či formách starostlivosti, čo prináša zvýšené nároky na schopnosti vekovej adaptácie u starších, vrátane možných sociálnych či psychologických porúch. Kto nie je dostatočne rýchly a nevie komunikovať prostredníctvom počítačovej techniky sa dostáva do znevýhodnených situácií, ktoré v prístupe k životným potrebám a aktivitám sú hodnotené ako neschopnosť či neobratnosť starších ľudí, a nie raz ich prostredie na základe toho aj infantilizuje. Dostavuje sa navyše pocit osamelosti, odcudzenia, straty dôvery vo vlastné sily a schopnosti zapojiť sa do „rýchleho“ života. Treba však dodať, že rýchle tempo života zasahuje súčasnú spoločnosť bez rozdielu veku, a tento sprievodný znak má závažné dôsledky aj pre jej hodnotovú hierarchiu (nie je čas na empatiu, medziľudskú solidaritu, spoluúčasť na riešení problému druhého, podporu a trpezlivosť „načúvať“ a pod.)

Vedomé vyrovnanie sa s reálnym časom súvisí s vlastnou sebareflexiou a so schopnosťou vidieť sa v zrkadle doby a vyžaduje si zvláštne porozumenie aj interpretáciu vo „vlastnej réžii“. Reflexia sociálnych pohybov a porozumenie určitej kontinuite a konzistencii naprieč časom je zásadným zdrojom jeho sociálnej identity. Čas pre seniora plynie už inak (pomalšie), nie je taký dlhý ako predtým a uplynulý čas (minulosť) spolu s udalosťami sa stávajú dôležitým médiom pre jeho život v prítomnosti.

Vstup procesov digitalizácie do života seniorov poskytuje sociálnu platformu, ktorá

umožňuje nový spôsob vzťahov a v zásade uľahčuje sociálne aktivity. Súčasne kreuje aj nové potreby na realizovanie nových interakčných praktík. Problematika integrácie seniorov do digitálnej kultúry si vyžaduje špecifickú pozornosť a kritickú reflexiu, ktorá nespočíva len v prehĺbení informačno - komunikačnej gramotnosti, ale má aj svoje závažné sociálne implikácie. „Žiť v starnutí“ znamená určitý kompromis medzi návratom k sebe a sprievodnými sociálnymi aspektami života. Do sveta seniora vstupuje aj zložitý nový „virtuálny svet“, ktorý má vplyv na jeho vnútorný svet, vstupuje do jeho vzťahov a mení sociálne prostredie, v ktorom žije. Napriek všetkému tento nový svet existuje v jeho vnútri a stáva sa jeho súčasťou. Sociálny rozmer virtuálnej reality mu na jednej strane poskytuje nové podoby pocitu slobody, možností presiahnuť reálnu skúsenosť, uvoľnenie z bežného života, odhaliť skryté svety, hovoriť s hocikým o čomkoľvek a kedykoľvek, cestovať a surfovať po celom svete, čo možno prijať ako možné benefity pre zmenu spôsobu života seniora. Na druhej strane mu hrozí riziko straty sebavedomia, dôvery a únik z reálneho sveta, strata reálnych vzťahov, kontaktov či možností komunikácie. K možným negatívnym aspektom možno zaradiť aj nebezpečenstvo cielenej manipulácie seniorov prostredníctvom digitálnej techniky (zneužívanie osobných dát, informačné hoaxy, nákupy prostredníctvom e-shopov či účasť na lotériách a hrách zaručujúcich falošné výhry, a iné finančné a ekonomické mylné informácie...).

Všeobecným znakom súčasnej doby bez rozdielu veku je nadšenie ľudí, ktorí sa stali aktívnymi užívateľmi sociálnych sietí. Podáva sa otázka aký vplyv majú internet a sociálne médiá na našu ľudskosť, pretože pri pohľade zvonku pôsobí digitálna interakcia chladne a neľudsky, a ako dodáva Zygmunt Bauman *„je príjemnejšie niekoho objat' a byť bližšie k ľuďom, od ktorých som ďaleko“* Bauman (2015, s. 173). Dá sa teda konštatovať, že vďaka sociálnym médiám máme síce k sebe bližšie, dokážeme prekonať vzdialenosti, urýchliť spojenie a komunikovať, ale zároveň si treba priznať, že sú to práve médiá, ktoré nás od seba odháňajú, od „tepla“ ľudských kontaktov. Je dôležité patriť do reálnej komunity, ktorá je založená na dodržiavaní určitých noriem a hodnôt blízkych pre seniora. Sociálnej sieti je v podstate jedno či

dodržiavate normy, pretože poskytuje ilúziu k spoločenskej zábave, a to bez záujmu o konkrétného človeka. Prítomnosť emocionality je súčasťou skúsenosti človeka a existuje priamy vzťah medzi emocionalitou a schopnosťou rozhodovať sa Štefeček et al. (2011, s. 211), a to s ohľadom na vlastné morálne hodnoty.

Do popredia pozornosti týchto procesov sa teda dostávajú aj otázky osobnej identity ako „digitálnej identity“ (sociálno-technický rámec), virtualita vzťahov a podoby formálnej komunikácie (strata neverbálnej komunikácie), iluzorné väzby a absencia reciprocitu. Vymedzenie vlastnej identity má svoju hodnotovú základňu v sociálnom systéme a je predpokladom pochopenia a porozumenia kreujúcim sa sociálnym súvislostiam. Pozitívne implikácie pre sociálnu identitu v procese integrácie seniora do prostredia digitálnej kultúry možno vnímať ako novú normatívu ako „úspešné starnutie“ (successful ageing) či aktívne starnutie (active ageing). Predstava využívania IKT podľa vlastných štandardov a záujmov má svoje sociálne benefity a digitálne praktiky si vyžadujú vlastné technické zručnosti i schopnosti, ktoré sú sprevádzané tenziou medzi tým „byť v obraze“ a pritom zostať verný svojím hodnotám.

Sociálne reakcie a socializačné procesy, ktoré sprevádzajú život seniora sú súčasťou jeho sveta a sú predpokladom jeho integrity. Virtuálna realita mu môže sprostredkovať iluzórnu predstavu spolupatričnosti ku komunite či priateľského vzťahu, ktoré môže mať závažné konzekvencie pre jeho život (negatívne aj pozitívne). Chýba morálny/reálny základ záväzku k iným či s inými, ktorý spravidla zabraňuje jeho izolácii, egoizmu, samote či iným formám subjektivismu v nazeraní na život okolo seba a posilňuje jeho integritu (sociálnu aj kultúrnu).

Sila technológií v súčasnosti akceleruje celú spoločnosť, prirodzene vstupuje aj do každodenného života seniorov a tento proces má podporiť udržateľnosť kvality ich života. Úsilie vyrovnať sa s kultom zrýchlenia života kladie zvýšené nároky na rovnováhu a rytmus života seniora, ktorému hrozí riziko, že sa stane objektom manipulácie. Ochrana identity (digitálnej) je závažný personálny problém, ktorý mení úroveň hodnotenia aj sebahodnotenia i hierarchiu jeho hodnôt - žiť podľa predstáv iných. Je dôležité uvedomiť si

možnosti ohrozenia ľudskej dôstojnosti prostredníctvom možnosti zneužitia dát (osobných údajov), ktoré nás určitým spôsobom definujú. Technológie majú totiž tendenciu formovať, opravovať, korigovať a vytvárajú otvorený priestor pre komunikáciu, ktorá môže byť aj dehumanizujúca. Vymazávajú sa hranice, ktoré kedysi oddeľovali svet súkromný od sveta verejného, spoločenský život online vytvára priestor na odhalenie intímnych detailov zo svojho života ako súčastí verejnej komunikácie. Celá spoločenská realita sa re-konstruuje mediálne a má „sklon k manipulácii a agitácii. Programom sa však stalo spojenie informácií a zábavy“ Huber (2013, s. 114).

Poznanie limitov ohrozenia súkromia sa opiera nielen o rozvíjanie gramotnosti, ale vyžaduje si aj aktívne praktiky sociálnych inštitúcií v rámci systému sociálnej starostlivosti. Tento proces digitalizácie života (každodenného, administratívneho, servisu, kultúry a rôznych on-line prístupov) je determinovaný úrovňou systému sociálnej starostlivosti (welfare system), avšak v národných (slovenských) podmienkach ho spravidla možno považovať za ťažkopádny proces (dostupnosť PC, edukácia, možnosti participácie – asistenčné technológie, roboty terapeutické, zdravotné technické pomôcky a pod.)

ZÁVER

Po vzore vyspelých krajín (*Nordic system*, *japonský* či *fínsky model*, a iné) je podpora technológií a digitalizácie súčasťou štandardizácie integrovaného systému sociálnej starostlivosti. Ide o rôzne programy a modely starostlivosti, ktoré súvisia s programom umelej inteligencie a robotiky vo sfére zdravotnej aj sociálnej starostlivosti. To si vyžaduje silnú systémovú sociálnu politiku, ktorá prispieva k podpore a harmonizácii života seniorov. Model vhodnej či dobrej sociálnej starostlivosti sa dotýka nielen jej postupov či procedúr, ale závisí hlavne predovšetkým aj na aktérovi (sociálnom pracovníkovi), jeho kompetenciách a spôsobilosti intervenovať v prospech seniora (client-centered care). Základnou hodnotou sprevádzajúcou i reprezentujúcou sociálnu prax je humánnosť, ktorá má svoju normatívnu dimenziu a obsahuje „*pochopenie hodnoty človeka pre človeka*“ Višňovský (2020, s. 89), a to v sociálnom aj etickom zmysle. Súčasne to možno

vnímať aj ako aktuálnu výzvu v rámci systému sociálnej starostlivosti ako súčasti vyspelosti a étosu spoločenského poriadku vovztahu k starnúcej generácii. Zvláštnosti sociálneho poznania si vyžadujú aj nárast významu a rozvoj sociálnej teórie podporovanej adekvátnym empirickým výskumom. Úlohou sociálnej teórie je porozumieť tomuto sociálnemu svetu vrátane jeho udalostí, ktoré sú výrazom projekcie aktérov a vzťahujú sa k ich cieľom, túžbam či prianiam, majú svoj význam, zmysel aj dôležitosť v živote každého, ako sociálneho pracovníka, tak aj seniora. Odkrývajú možnosti a súvislosti porozumieť svetu nových sociálnych významov a „novým“ udalostiam, ktoré sú súčasťou projekcie života spoločnosti, vrátane takých fenoménov akým je proces jeho digitalizácie.

Zoznam bibliografických odkazov

BAUMAN, Zygmunt, 2015. Tohle není deník. Praha: *In: Academia*. ISBN 978-80-200-2390-2

DIGITÁLNÁ EURÓPA – digitálna spoločnosť 2021. [online] [cit. 2022-11-22].

Dostupné z:

<https://epale.ec.europa.eu/sk/blog/digitalna-europa-digitalna-spolocnost>

HUBER, Wolfgang, 2013. *Etika. Základní otázky života*. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-642-0.

KASULIS, Thomas. P., 2002. *Intimacy or Integrity. Philosophy and cultural difference*. Honolulu: University of Hawaii press. ISBN 80-8248-2476-8

KELLER, Jan, 2019. *Společnost věčného mládí*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon. ISBN 978-807419-286-9

RITSATAKIS, Anna, 2008. *Demystification the myth of ageing*. Copenhagen: WHO Europe. Regional Office. ISBN 978-9289-04-28-26

ŠTEFEČEK, Ján, BRAVENÁ, Noemi a MÁHRÍK Tibor, 2011. *Etické mosty: Interdisciplinární pohled do etických výzev současnosti v oblasti filozofie, teologie a technologie*. Ontario: Trinity College, University of Toronto. ISBN 978-0-9809365-6-8.

VIŠŇOVSKÝ, Emil, 2020. *Spytovanie sa na človeka*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-223-5006-8.

Kontaktné údaje

prof. PhDr. Viera BILASOVÁ, CSc.,

Inštitút etiky a bioetiky

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove,

email: viera.bilasova@unipo.sk

CHARAKTER PRÁCE V DIGITÁLNEJ SPOLOČNOSTI A JEHO SOCIÁLNE DÔSLEDKY

*THE NATURE OF WORK IN THE DIGITAL SOCIETY AND ITS SOCIAL
CONSEQUENCES*

Gizela BRUTOVSKÁ, Beáta BALOGOVÁ

ABSTRAKT

Ku kľúčovým nositeľom aktuálnych zmien vo svete práce patrí najmä digitalizácia a robotizácia. Cieľom príspevku je analyzovať charakter práce v spoločnosti Industry 4.0, v ktorej základom sú zvyšujúca sa flexibilita a výkon človeka spojené so zavedením komunikujúcich strojov (robotov) do pracovného procesu. Hlavnými pravidlami štvrtej priemyselnej revolúcie sú prepojenosť, transparentnosť informácií, technická asistencia a decentralizované rozhodnutia. To má vplyv aj na celú spoločnosť, v ktorej sa človek stáva sám sebe motivátorom a sebakontrolórom výkonu. Namiesto zákazu, príkazu alebo pravidla nastupuje projekt, iniciatíva a sebamotivácia. Štandardná práca na plný pracovný úväzok a na neurčitý čas je na ústupe a rozširujú sa možnosti podnikania a rôzne formy atypických zamestnaní.

Kľúčové slová: práca. flexibilita. výkon. sebamotivácia.

ABSTRACT

Key elements of current changes in the world of work include digitization and robotics. The goal of the post is analyze character of work in company Industry 4.0, which is based on increasing the flexibility and performance of people involved in introducing communication machines (robots) into the work process. The main rules of the Fourth Industrial Revolution are interconnection, transparency of information, technical assistance and decentralized decisions. This also affects the entire society in which one becomes self-motivating and self-controlling. Instead of a ban, order or rule the project starts, initiative, and self-motivation. Standard full-time work and indefinite time is in decline and business opportunities and various forms of atypical employment are expanding.

Key words: work. flexibility. performance. self-motivation.

ÚVOD

Príspevok je inšpirovaný dielom Byung-Chul Hana Vyhorelá spoločnosť (2016), v ktorom autor analyzuje súčasnú spoločnosť ako spoločnosť založenú na prebytku pozitívity. Človek výkonu má prebytok podnetov, informácií a impulzov v dôsledku čoho dochádza k fragmentácii jeho pozornosti a vnímania. Narastá pracovné zaťaženie, ktoré si vynucuje nasadenie špeciálnych strojov a prístrojov vrátane robotov. Vo vzťahu k času a pozornosti človeka to však má negatívny dôsledok, keďže spätne pôsobí na jeho štruktúru pozornosti. Hlbokú koncentráciu vytlačí tzv. hyperpozornosť t.j. rozptýlená po-

zornosť, ktorú charakterizuje rýchle striedanie pozornosti medzi rozličnými úlohami, informačnými zdrojmi a procesmi. Tak je ničená kreativita, ktorá si vyžaduje určitý dlhší čas pozornosti. Prudká činnosť neprináša nič nové a len replikuje to čo už existuje. A to dokážu aj roboti bez pomoci človeka. A netýka sa to len nízko kvalifikovanej „rutinnej“ práce. Rýchlo rastúci potenciál prediktívnych algoritmov s rozširujúcimi sa možnosťami automatizácie prostredníctvom softwaru ohrozuje tak v najbližších rokoch aj vysokoškolsky vzdelaných zamestnancov. Mení sa zároveň obsah a formy práce. Zani-
kajú predovšetkým rutiné pracovné činnosti

a vznikajú nové pracovné pozície vyžadujúce flexibilitu a kreativitu.

1 Meniaci sa svet práce

Ku kľúčovým nositeľom zmeny sveta práce patrí tzv. platformová ekonomika a robotizácia. V prípade platformovej ekonomiky Degryse (2017) ide o rôzne formy ekonomickej aktivity, založené na využívaní tzv. digitálnych platforiem (Facebook, LinkedIn a pod.), nových služieb (napr. Uber, Airbnb) vrátane komerčných služieb (Amazon), či aplikácií. Táto platformová ekonomika priniesla na trh nového hráča – tzv. crowd (crowdworker), pripraveného pracovať nepretržite 24 hodín, 7 dní v týždni a často za nízku odmenu. Robotizácia zahŕňa všetku automatizáciu a automatizáciu, kde roboty robia nerutinnú manuálnu a kognitívnu prácu. Roboty môžu byť buď skutočné (inteligentné továrne, autá bez vodiča, 3D tlačiarne, atď.) alebo virtuálne (softvér, algoritmy, riadenie výrobných procesov a systémov, umelej inteligencie atď.). Robotizácia nevedie k vytváraniu hromadných pracovných miest a nové technológie umožnia izolovať každého jednotlivca od toho, čo je naozaj len virtuálny „dav“. Popri skutočných továrňach (Bosch, Renault, atď.), ktoré označujú menej a menej pracovných miest pre ľudí a čoraz viac zavádzanie inteligentnejších robotov, v súčasnosti existujú virtuálne továrne (napr. FouleFactory, AMT), kde je práca masívna, ale je rozptýlená po celom svete.

Online komunikácia prostredníctvom digitálnych platforiem však nespája len ľudí navzájom, ale rozvoj tzv. internetu vecí a služieb umožňuje online komunikáciu medzi ľuďmi a rôznymi zariadeniami, či dokonca medzi samotnými zariadeniami navzájom. Podľa Degryseho (2017) fyzický a virtuálny svet sa prepája a vytvára tzv. kyber-fyzické systémy. Tieto systémy umožňujú vytváranie nových obchodných modelov, založených na tzv. online outsourcingu, resp. crowdsourcingu. Úlohu, ktorú by inak vykonával kmeňový zamestnanec, prípadne obchodný partner v rámci klasického outsourcingu, sa pri crowdsourcingu zadá pomocou digitálnej platformy ako otvorená výzva bližšie nešpecifikovanej skupine ľudí. Hlavná myšlienka outsourcingu sa začala aplikovať dokonca aj

mimo pracovného života. Outsourcing "súkromných" služieb je novou generáciou tejto činnosti. Ale nejde tu len o tradičné domáce práce, ako upratovanie, nakupovanie, varenie, pranie, žehlenie, ale tiež o starostlivosť o deti, alebo o prípravu a zabezpečenie rodinných osláv. Flexibilita pracovnej sily je základnou požiadavkou súčasnosti. Najčastejšie je koncept flexibility interpretovaný ako prispôsobivosť dopytu po práci a ponuky práce voči trhovým šokom a zmenám podmienok na trhoch práce. Existuje niekoľko typov flexibility práce. Atkinson (1984) rozlíšil funkčnú, numerickú (externú a internú) a finančnú flexibilitu. K funkčnej flexibilitě možno zaradiť flexibilitu v obsahu práce a organizácii práce. Externá numerická flexibilita v sebe zahŕňa rôzne zmluvné opatrenia (flexibilné pracovné zmluvy – dočasné, čiastočné úväzky, neisté zamestnanie). Základom internej numerickej flexibility je pracovný režim t.j. časová flexibilita (práca na zmeny, nepravidelný režim a pod.). Numerická flexibilita umožňuje dosahovanie optimálnej rovnováhy medzi pracovnou silou, ktorá je k dispozícii, a tej po ktorej je dopyt. Základom finančnej flexibility je schopnosť Atkinson (1984) organizácie pružne reagovať na stav ponuky a dopytu na vonkajšom trhu práce. Využíva pri tom rôzne flexibilné prvky odmeňovania.

2 Nadbytok pozitivity verzus výkon

Agresivita pozitivity, ktorej príčinou je nadprodukcía, nadmerná výkonnosť a nadpriemerná komunikácia, je šírená reťazovo v celej spoločnosti. Živlom pozitivity je od akejkoľvek negativity oslobodený priestor rovnakého, v ktorom nedochádza k žiadnej polarizácii medzi priateľom a nepriateľom, vnútorom a vonkajškom alebo vlastným a cudzím. Je dôsledkom procesu globalizácie ako zjednoteného sveta, ktorý jej pomáha sa šíriť. Ohromná dynamika je navyše spojená s ekonomickými javmi (liberalizácia trhu a vznik planetárneho kapitalizmu), technickými inováciami (informačno-komunikačné technológie, robotizácia a digitalizácia reálneho nielen virtuálneho prostredia) a geopolitickými zmenami (rúcanie autoritatívnych režimov). „Uvedený trend sa prekrýva so skôr nevídaným kultúrnym režimom, v ktorom kultúra získava v spoločnosti nové miesto a novú

hodnotu... rozrastá sa kultúra tretieho typu, akási nadnárodná hyperkultúra“ Juvin a Lipovetky (2012, s. 11). Vznikajú bezbrehé nadnárodné mediálne siete a expanduje kultúrny priemysel, ktorý pretvára hmotný svet výroby a obchodu. „Keď sa ekonomika premení v kultúru a kultúra prenikne do obchodu, nastupuje svetokultúra, ktorá sa vymyká nielen charakteristikám jednotlivých miestnych kultúr, ale tiež deleniu, ktoré odjakživa rozlišovalo medzi produkciou a reprezentáciou, tvorbou a výrobou, vysokou a komerčnou kultúrou, imagináciou a ekonomikou, avantgardou a trhom, umením a módou“ Juvin a Lipovetsky (2012, s. 13). Patologická (konzumná) spotreba, zahltenie reklamou a komunikáciou, záplava audiovizuálnych a internetových sietí to všetko vytvára živnú pôdu nárastu positivity, ktorá je saturatívna a exhaufívna.

S možnosťou komunikácie strojov, prístrojov, senzorov a ľudí prostredníctvom internetu vecí alebo internetu ľudí má pozitivita neobmedzené možnosti šíriť sa. „Technika vniesla do všetkých svetových kultúr určitý životný štýl, spôsob uvažovania, organizáciu práce, výroby a vzdelávania. Dnes si už nevieme predstaviť žiadny iný vývoj len ten, ktorý počíta so strmým rastom technizácie sveta, optimálnym využívaním prostriedkov a závrtným vývojom špičkových technológií“ Juvin a Lipovetsky (2012, s. 49). Technický univerzalizmus vedie svet k rovnakým hodnotám, symbolom a normám: výkonnosť, racionalita a efektívnosť.

Podľa Hana (2012) nadbytok positivity vytvára z ľudí subjekty výkonu, ktoré sú podnikateľmi sebe samým. Existuje len neohraničené môžem, nie musím. To napokon môže viesť až k deštruktívnym sebavýčítkam a k autoagresii, keď človek zistí, že nevládze už ďalej môcť. Subjekt výkonnosti je rýchly a produktívny. A to sa v súčasnosti od zamestnaného človeka očakáva. Nastupuje vlastná zodpovednosť a iniciatíva. Vzostup výkonnosti začína v mene normy, ktorá nabáda každého človeka k osobnej iniciatíve a zaväzuje ho stať sa sebou samým. „Vedomie sebe sama nahradilo predchádzajúce triedne vedomie, narcistické vedomie nahradilo vedomie politické...narcizmus na človeka nalieha, aby vstúpil sám do seba, čo mu umožní odkloniť sa od verejného života, takže si skôr zvykne na sociálnu izolovanosť“ Lipovetsky

(2008). Narcizmus oslabuje sociálne väzby človeka a spôsobuje vzrastajúcu fragmentáciu a atomizáciu sociálneho priestoru, v ktorom žije. Jediná vec, ktorá ho núti spájať sa, je zvyšovanie výkonu. Hľadám spolupracovníkov, kontakty, aby som zvýšil svoju efektívnosť lebo môžem, to je krédom nielen podnikateľa v súčasnosti. Podobným príkladom je vysokoškolský učiteľ budujúci si kariéru, ale aj akýkoľvek zamestnanec, ktorý chce zvýšiť svoje postavenie v práci. „Novému typu človeka, ktorý je vydaný na milosť a nemilosť nadbytku positivity, chýba akákoľvek suverenita. Je to onen animal laborans, ktorý vykorisťuje sám seba a to úplne dobrovoľne, bez cudzieho nátlaku. Je predátorom aj korisťou zároveň“ Han (2012, s. 18).

Nadbytok positivity sa prejaví tiež ako veľké množstvo nápadov, inšpirácií, myšlienok, ktoré je nutné spracovať. To by mali ľudia v spoločnosti Industry 4.0 zvládnuť a vizualizovať za pomoci technickej asistencie, ktorá by navyše pomáhala pri úlohách pre ľudí príliš vyčerpávajúcich alebo nebezpečných. Fyzické systémy by mali byť schopné realizovať samostatné rozhodnutia a vykonávať svoje úlohy čo najsamostatnejšie. „Počítače si neustále osvojujú nové a nové schopnosti a zručnosti, a zvládajú to čím ďalej s väčšou ľahkosťou – hlavne v situácii, keď majú k dispozícii veľký objem dát (informácií), z ktorých sa môžu učiť“ Ford (2017, s. 14). U človeka je to opačne. Platí, že v dôsledku nadbytku informácií (dát) dochádza u neho k fragmentácii a rozptýleniu vnímania. Ak k tomu pridáme hranie online hier, ktorému sa dnes ľudia v čoraz väčšej miere venujú a dlhé trávenie voľného času za počítačom a na internete, ktoré síce kultivujú širokú avšak povrchnú pozornosť, človek sa začína podobať na ostražité divoké zviera a jeho život životu vo voľnej prírode Han (2012). Platí pre neho, že vždy musí byť pripravený (pripojený), inak zomrie (príde o zákazku, klienta, prácu teda zníži sa jeho výkon). Táto roztrúsená pozornosť (hyperpozornosť) má za následok absenciu hlbokkej koncentrácie, ktorá ako jediná dokáže rozvíjať tvorivé charakteristiky človeka. „Hektický zhon neprináša nič nové. Reprodukujú a urýchľujú len to, čo už existuje“ Han (2012, s. 21). Spolu s absenciou hlbokkej pozornosti mizne aj schopnosť počúvať a spoločenstvo

počúvajúcich. Darí sa preto rôznym poradcom, koučom, terapeutom a pod. Na trhu práce to vedie k tomu, že stále viac sú vyhľadávané také kompetencie ako kreativita, intuitívnosť, inovatívnosť a pod. „Roboti sú čím ďalej zručnejší a všestrannejší a súbežne s tým sa rýchlo šíria nové technológie, ako je 3D tlač. Množstvo továrni skôr či neskôr tak pristúpi k úplnej automatizácii“ Ford (2017, s. 28). Človeku tak neostáva nič iné len vrátiť sa k svojej kontemplatívnej schopnosti a prestať vyznávať kult absolútnej činnorodosti. Jej strata v súčasnosti vyvolaná hyperaktivitou spôsobila človeku také problémy akými sú nervové ochorenia ako depresia, porucha pozornosti, hraničná porucha osobnosti alebo syndróm vyhorenia. „*Dátami poháňaná spoločnosť pozitivitu neprináša žiadne poznanie ani pravdu. Informácie berie človek len na vedomie. Vedomie však neznamená poznanie. Informácia je bez dôsledkov. Poznanie je oproti tomu negatívnou. Je exkluzívne, exkvizitné a exekutívne*“ Han (2012, s. 253). Poznanie prináša skúsenosť, ktorá je jedinečná. Spoločnosť pozitivitu výrazne spojená s procesmi digitalizácie a robotizácie pracovných postupov výrazne ovplyvňuje charakter a formy platenej práce.

ZÁVER

Spoločnosť práce sa individualizovala a zásluhou vzrastajúceho egoizmu sa premenila na spoločnosť orientovanú na výkon a spoločnosť vyznávajúcu kult činnorodosti. Človek ako subjekt výkonnosti nie je podrobený žiadnej autorite, ktorá by ho nútila k práci alebo ho dokonca vykorisťovala. Klasickým príkladom je človek, ktorý sám podniká. Je podriadený len sám sebe, ale to ho vedie k nutkavej slobode maximalizovať výkon – prijímať všetky zákazky a stále hľadať ďalšie a ďalšie. Nadbytok práce a výkon ho vedú k sebavykorisťovaniu.

Žiadna spoločnosť doposiaľ si necenila ľudí činnorodých, to znamená hyperaktívnych, viac než súčasná. Dôsledkom je, že u človeka súčasnosti absentuje možnosť v pokoji si veci premyslieť, tak aby mohlo vzniknúť niečo kvalitné a inovatívne. To však v budúcnosti bude musieť viesť k určitým korektúram, tak aby bolo možné posilniť tvorivý element človeka. Štvrtá priemyselná revolúcia spôsobí, že zaniknú niektoré netvorivé pracovné činnosti a človek tak bude mať viac

možností veci premyslieť, keďže to rýchle a efektívne za neho vykoná stroj. Na druhej strane vzniknú nové pracovné miesta s novým obsahom pracovných činností a s nimi spojené nové formy práce, ktoré ešte v súčasnosti nie je možné celkom popísať.

Zoznam bibliografických odkazov

- ATKINSON, John, 1984. Manpower strategies for flexible organizations. *The Institute for Employment Studies, Personnel management*. ISBN 09-047-4484-1.
- DEGRYSE, Christophe, 2017. *Shaping the world of work in the digital economy*. Brussels: ETUI [online] [cit. 2022-10-20]. Dostupné z: <https://www.etui.org/Publications2/Foresight-briefs/Shaping-the-world-of-work-in-the-digital-economy>
- FORD, Martin, 2017. *Roboti nastupujú. Automatizace, umělá inteligence a hrozba budoucnosti bez práce*. Praha: Rybka Publishers. ISBN 978-80-87950-46-3.
- HAN, Byung-Chul, 2016. *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers. ISBN 978-80-87950-05-0.
- JUVIN, H. a G. LIPOVETSKY, 2012. *Globalizovaný Západ. Polemika o planetární kultuře*. Praha: Prostor. ISBN 978-80-7260-265-0.
- LIPOVETSKY, Gilles. 2008, *Éra prázdnoty. Úvahy o současném individualizmu*. Praha: Prostor. ISBN 978-80-7260-190-5.

Afiliácia

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0433/20 *Faktory formálnej a neformálnej starostlivosti v systéme dlhodobej starostlivosti* a projektu KEGA č. 027PU-4/2022 s názvom *Transfer digitálnych technológií do inovácie metodiky odbornej praxe v pregraduálnej príprave študentov sociálnej práce*.

Kontaktné údaje

Mgr. Gizela BRUTOVSKÁ, PhD.
 prof. PhDr. Beáta BALOGOVÁ, PhD., MBA.
 Inštitút edukológie a sociálnej práce
 Filozofická fakulta
 Prešovská univerzita v Prešove
 email: beata.balogova@unipo.sk
 email: gizela.brutovska@unipo.sk

MOŽNOSTI VYUŽITIA MOBILNEJ APLIKÁCIE ASDETECT U DETSKÉHO KLIENTA S PODOZRENÍM NA PORUCHU AUTISTICKÉHO SPEKTRA V PROCESE DEPISTÁŽE

*POSSIBILITIES OF USING THE ASDETECT MOBILE APPLICATION FOR A
CHILD CLIENT SUSPECTED OF HAVING AN AUTISM SPECTRUM
DISORDER IN THE SCREENING PROCESS*

Lívia PASTRNÁKOVÁ

ABSTRAKT

Prezentovaný príspevok teoreticky a empiricky popisuje problematiku porúch autistického spektra (ďalej PAS) s fokusom na mobilnú aplikáciu ASDetect, ktorá sa v súčasnosti pilotne začína aplikovať v rámci depistáže u klientskej skupiny detí s podozrením na autizmus. Obsah príspevku tvoria základné charakteristiky PAS, aktuálne trendy v PAS, význam včasnej diagnostiky a intervencií u detí s podozrením na autizmus, štandardizované nástroje na diagnostiku M-CHAT, ADOS-2 a ADI-R. Okrem uvedených štandardizovaných diagnostických nástrojov považujeme mobilnú aplikáciu ASDetect za veľmi významnú skríningovú metódu v kontexte včasnej intervencie. A preto, hlavným cieľom príspevku je priniesť kľúčové výsledky rozhovoru so špeciálnou pedagógičkou *Centra včasnej intervencie Prešov*.

Kľúčové slová: mobilná aplikácia asdetect. posúdenie životnej situácie. poruchy autistického spektra. detský klient. depistáž. včasná intervencia.

ABSTRACT

The presented contribution theoretically and empirically describes the issue of autism spectrum disorders with a focus on the ASDetect mobile application, which is currently being piloted as part of screening for a client group of children with suspected autism. The content of the article consists of the basic characteristics of autism spectrum disorders, current trends in autism spectrum disorders, the importance of early diagnosis and interventions in children with suspected autism, standardized diagnostic tools M-CHAT, ADOS-2 and ADI-R. In addition to the mentioned standardized diagnostic tools, we consider the ASDetect mobile application as a screening method very significant in the context of early intervention. And therefore, the main goal of the contribution is to bring the key results of the interview with the special pedagogue who works at the *Center for Early Intervention in Prešov*.

Key words: asdetect mobile application. assessment of the living situation. autism spectrum disorder. child client. screening early intervention.

ÚVOD

V úvode príspevku je potrebné explorať, že problematika porúch autistického spektra pre nás nie je neznáma. Už v rokoch 2009 – 2014 bola téma porúch autistického

spektra u detského klienta analyzovaná v bakalárskej a na ňu nadväzujúcej diplomovej práci, ktorej výskum bol realizovaný vo *Francescu – Regionálnom autistickom centre na Vodárenskej*

ulici č. 3 v Prešove.

Predkladaný príspevok sa zameriava na analýzu dobrej praxe v kontexte využitia mobilnej aplikácie ASDetect u detského klienta s poruchou autistického spektra (ďalej PAS) v procese depistáže. Cieľom výskumnej témy je priniesť najnovšie poznatky z oblasti využitia informačno-komunikačných technológií, a to konkrétne predmetnej mobilnej aplikácie. V úvode príspevku je potrebné podotknúť, že inštitucionálne zázemie pre realizáciu depistáže tvorí *Centrum včasnej intervencie Prešov* a jeho zamestnanci.

Predmetný príspevok v ďalších častiach textu predstaví najvýznamnejšie výsledky realizovaného rozhovoru so špeciálnou pedagogičkou Centra včasnej intervencie Prešov (ďalej *CVI Prešov*), ktoré spolu s *Krajským autistickým centrom Prešov* tvoria veľmi dôležitú súčasť formálnej starostlivosti v rámci poskytovania sociálnych služieb pre detských klientov s PAS.

1 Poruchy autistického spektra – základné charakteristiky a nové trendy

Poruchy autistického spektra sú neurovývinové ochorenia, ktoré sú príznačné dvoma najväčšími deficitmi, a to v oblasti sociálnej komunikácie a prítomnosti stereotypného (repetitívneho) správania sa. Ich incidencia a prevalencia na Slovensku nie je známa. Vo vyspelých krajinách sa na základe výskumných štúdií a národného zberu dát hovorí o prevalencii 1 – 2 % detí, s exponenciálne sa zvyšujúcou tendenciou výskytu (Hnilicová a Ostatníková 2018).

Medzinárodná klasifikácia chorôb-11 (MKCH-11) definuje poruchy autistického spektra ako „ochorenie, pri ktorom sú prítomné pretrvávajúce deficit v schopnosti iniciovať a udržiavať vzájomnú sociálnu interakciu a sociálnu komunikáciu a zároveň je prítomná paleta úzko vymedzených, repetitívnych a nepružných vzorcov správania a záujmov“ (Hnilicová a Ostatníková 2018, s. 19).

Autorky Ostatníková a Celušáková (2022) zdôrazňujú, že prelom v pohľade na ochorenie priniesla *5. revízia Diagnostického a štatistického manuálu* (DSM-5 2013), kedy sa prestalo rozlišovať medzi jednotlivými diagnózami a všetky sa zahrnuli do jedného zastrešujúceho pojmu – poruchy autistického spektra (PAS).

Podľa menovaných autoriek bola ďalšou významnou zmenou redukcia triády deficitov iba na diádu, a síce, na deficit v sociálnej komunikácii a sociálnej interakcii, ktoré sú vnímané len ako jeden úzko prepojený faktor. A naopak, do úzko vymedzených, repetitívnych a stereotypných vzorcov správania pribudla hyper- alebo hypo-reaktivity na zmyslové podnety alebo prítomnosť nezvyčajných záujmov o senzorické aspekty prostredia.

V lete v roku 2018 uverejnila *WHO 11. revíziu medzinárodnej klasifikácie chorôb – MKCH-11*. „Aktuálne sa v Európe predkladá a implementuje a jej zavedenie do praxe sa predpokladá od 1. januára 2022, resp. v najbližších rokoch. V MKCH-11, podobne ako v DSM-5, sa prestáva rozlišovať medzi jednotlivými diagnózami, ako napr. detský autizmus, Aspergerov syndróm, a zavádza sa zastrešujúci pojem – poruchy autistického spektra“ (Ostatníková a Celušáková 2022, s. 19), čo len potvrdzuje predchádzajúce tvrdenia.

V závere tejto časti textu je potrebné zhrnúť, že ústup od jednotlivých diagnóz, ako je Detský autizmus či Aspergerov syndróm, v oboch klasifikačných systémoch je odôvodnený, a to práve skúsenosťami z praxe Ostatníková a Celušáková (2022, s. 19). „Prax ukazuje nejasné hranice v klinickom obraze týchto ochorení v dospelosti. Kľúčovú úlohu tu zohráva efektivita včasných intervencií, ktoré môžu byť nápomocné pri rozvoji zručností a zlepšení ich vývinu, ako uvádzame aj neskôr v príspevku. Nevhodné je tiež označenie „detský“ autizmus, čo spôsobuje v našom regióne nemalé komplikácie postihnutým v dospelosti, keďže ochorenie dosiahnutím 18. roku veku nevymizne. Dôležité je preklasifikovať ho na inú diagnózu, aby jedinca a jeho rodina nestratili možnosť podpory“.

2 Význam včasnej diagnostiky a intervencií u detí s podozrením na autizmus

Včasná a korektná diagnostika umožňuje včasnú intervenciu, ktorou ako jedinou vieme (pozitívne) ovplyvniť prognózu u dieťaťa s PAS. Práve z tohto dôvodu je pre dieťa s PAS kľúčový včasný skrining, kde najväčšiu úlohu, v rámci prvotného kontaktu s dieťaťom, zohrávajú práve pediatri (a neskôr pedopsychiatri, ktorých je však na Slo-

vensku nedostatok). V ideálnych podmienkach by takáto diagnostika mala prebehnúť do dvoch rokov veku dieťaťa. Oddialenie diagnostiky je pre prognózu dieťaťa veľmi nepriaznivé. Čo všetko vplýva na oddialenie diagnostiky? Autorky Hnilicová a Ostatníková (2018) sa pokúsili odpovedať na danú otázku a menujú nasledovné: 1) veľká heterogenita príznakov, odlišnosti v kvalitatívnej a kvantitatívnej oblasti jednotlivých príznakov, rozdielnosť času ich nástupu; 2) absencia spoľahlivého biologického markeru; 3) chýbajúce spoľahlivé a behaviorálne markery PAS do veku 12 mesiacov; 4) náročnosť diagnostiky PAS a diferenciálnej diagnostiky PAS v tomto veku, obzvlášť odlišenie oneskorení vývinu reči a psychomotorického vývinu od PAS, a preto by to mal realizovať len špecializovaný odborník, ku ktorému musí dieťa pri podozrení na PAS odoslať primárny pediater čo najskôr; 5) existencia nesprávneho názoru, že diagnostika PAS pred tretím rokom nie je možná (aj keď literatúra uvádza, že stabilita diagnózy určenej do 3 rokov veku je 80 – 100%); 6) relatívne neskorý priemerný vek diagnostiky PAS, hoci prvé obavy o dieťa s budúcou diagnózou PAS rodičia udávajú vo veku 12 – 24 mesiacov, v USA je to 3,83 rokov a na Slovensku podľa Akademického centra pre výskum autizmu (ďalej ACVA) v čase od 2013 do 2014 to bolo 4,51 roka; 7) absencia príznakov v prvých mesiacoch života, regres do veku 24 mesiacov je udávaný v prípade 30 % detí; 8) odlišnosti v príznakoch pri diagnostike dievčat; 9) krátke a necielené pozorovanie detí v pediatrickej ambulancii neposkytuje dostatok informácií na to, aby vyvolalo obavy pediatra. Z praxe vyplýva, že vo veku 12 – 18 mesiacov rodičia lepšie identifikujú príznaky PAS u vlastného dieťaťa ako klinickí odborníci a odborníčky pri krátkom pozorovaní; 10) symptómy PAS sa nemusia výrazne manifestovať do obdobia, kým sociálne požiadavky na dieťa nepresiahnu jeho limitované kapacity alebo jeho schopnosť ich kompenzovať; 11) dlhé čakacie doby v špecializovaných pracoviskách, ktoré sú zapríčinené časovo náročným vyšetrením a nedostatkom diagnostikov a diagnostičiek. A napokon, nedostatok poskytovateľov odporúčanej terapie sťažuje dostupnosť včasnej intervencie.

2.1 Varovné príznaky príznačné pre PAS

Existuje skupina tzv. varovných príznakov PAS, ktorým je potrebné venovať pozornosť, a to práve pri spomínanom pozorovaní dieťaťa v tomto veku. Mohli by sme ich rozdeliť do dvoch veľkých skupín, a síce, na obavy rodičov a objektívne príznaky.

Pri hlbšej analýze by sme dospeli k nasledovnej klasifikácii (Hnilicová a Ostatníková 2018): 1) obavy rodičov. Vždy, keď rodič komunikuje obavy je nevyhnutné im venovať pozornosť. Ide o obavy z: deficitov sociálnych schopností, z porúch vývinu reči alebo porúch správania, z intolerancie zmien u dieťaťa; 2) objektívne príznaky: oneskorený vývin reči, sociálnych a komunikačných schopností, neprítomnosť bľabotania do 9 mesiacov, neukazovanie ukazováčikom alebo absencia gest v 12 mesiacoch, neodpovedanie na oslovenie menom v 12 mesiacoch, neprítomnosť jednoduchých slov do 16 mesiacov, neprítomnosť imaginatívnej (predstavihostnej) alebo symbolickej hry do 18 mesiacov, neprítomnosť dvojslovnej zmysluplnej reči do 24 mesiacov, neprítomnosť úsmevov ani iných radostných výrazov na sociálne stimuly v 6 mesiacoch, neprítomnosť recipročného zdieľania zvukov, úsmevov alebo iných výrazov tváre v 9 mesiacoch, prítomnosť nezvyčajného a repetitívneho používania predmetov, kvalitatívne a kvantitatívne odlišne sa vyskytujúce stereotypné pohyby tela (ako sú napríklad mávanie rukami, chodenie po špičkách a pod.), strata reči alebo iných sociálnych zručností v akomkoľvek veku a napokon atypická trajektória vývinu dieťaťa.

Generalizovane by sme mohli skonštatovať, že „príznaky autizmu sa v rôznych oblastiach vývinu dieťaťa líšia závažnosťou od ľahkých až po ťažké. Menia sa aj počas života, niektoré sa vekom vytrácajú, iné pribúdajú“ (Kubranská a Šoltýsová 2022, s. 93). Menované autorky tvrdia, že odborníci sa zhodujú v tom, že autizmus je dimenzionálna diagnóza, nie kategorická (neexistuje presná hranica medzi zdravými ľuďmi a ľuďmi s miernym autizmom). Celá populácia disponuje istou mierou „autistických znakov“. Niektorí ich má viac, niektorí menej. Ide o rôzne rituály, ktoré dodržiavame, aby sme sa upokojili (napríklad krútenie vlasov, ukladanie vecí podľa presného poradia, zatváranie dverí a pod.). U detí najmä v predškolskom veku je toto správanie silnejšie, rituály im dodávajú

istotu a dôveru v bezpečné prostredie (napríklad večerné rituály – rozprávka, mlieko, umývanie zubov, prítomnosť tej istej osoby). Ide o normálne a potrebné rituály. Rozdiel je v tom, že u nich nedosahujú takú vysokú mieru ako u detí s PAS, nie sú také prenikavé, vekom sa zmierňujú a nevyskytujú sa negatívne reakcie na ich prerušenie.

2.2 Skríning a diagnostika porúch autistického spektra u detského klienta

„Skríning PAS slúži na vyhľadanie detí s vysokým rizikom PAS v populácii, ktorá je považovaná za zdravú“ (Hnilicová a Ostatníková 2018, s. 54). Týmto skríningom môže (ale nemusí) byť vyjadrené podozrenie na oneskorený alebo problémový vývin. A preto, by metóda skríningu mala byť rýchla, ľahko dostupná, aby sa v čo najkratšom čase mohol skontrolovať, čo najväčší počet detí (napríklad v rámci preventívnej prehliadky u pediatra v senzitivnom veku).

Ako už bolo vyššie v texte uvedené, PAS má relatívne vysokú prevalenciu. Existujú viaceré argumenty pre zavedenie plošného zavedenia skríningu. Ide napríklad o: rozsiahlu heterogenitu príznakov, a teda náročnú diagnostiku bez aktívneho skríningu, nízku cenu a malú časovú náročnosť skríningu. Napriek tomu, že skríningom môžu byť odhalené aj falošne pozitívne deti majú často iné vývinové oneskorenia, ktoré môžu tiež profitovať zo skorej intervencie. ACVA spolu s inými zariadeniami a v spolupráci s Ministerstvom zdravotníctva sa usilujú o aplikáciu špecifického skríningu PAS do povinných preventívnych prehliadok v 16. a 24. mesiacoch veku dieťaťa. Podľa výskumníkov Hnilicovej a Ostatníkovej (2018) v situácii akéhokoľvek podozrenia na neuroatypický vývin dieťaťa je potrebné vykonať cieleňý skríning, a v prípade potreby dieťa vyšetriť na špecializovanom pracovisku (napríklad v ACVA alebo v inom medicínskom, klinickom pracovisku). Nemožno opomenúť skríning detí, ktoré majú súrodencia s PAS alebo tým, ktoré majú varovné príznaky uvedené vyššie v texte.

V rámci špecializovaného skríningu a diagnostiky je známych niekoľko metód. M-CHAT R/F je skríningová metóda, ktorá bola validizovaná v rámci primárnej starostlivosti pre vekovú skupinu 16 – 30 mesiacov. Medzi charakteristiky skríningového dotazníka patrí: 1) zahrňuje 20 otázok pre rodičov, na

ktoré odpovedajú „áno“ alebo „nie“; 2) je bezplatný a ľahko prístupný na internete (k dispozícii je na webovej stránke ACVA); 3) je preložený do slovenčiny a iných jazykov; 4) má senzitivitu a špecificitu testu 0,87 a 0,99, s pozitívnou prediktívnou hodnotou 0,80 a negatívnou prediktívnou hodnotou 0,99; 5) aktualizovaná verzia bola validizovaná na vzorke 16 071 batoliat na návštevách všeobecných pediatrov v dvoch amerických regiónoch; 6) trvanie vyplnenia rodičom je 5 minút a je možné ho vyplniť aj mimo ambulancie všeobecného lekára (v čakárni pred vyšetrením, zaslaný poštou alebo emailom pred preventívnou prehliadkou, po prehliadke, alebo online formou); 7) v podmienkach Slovenska bol použitý v *ACVA LF UK v Bratislave* v pilotnom výskume na vzorke 1000 slovenských detí vo veku 16 – 36 mesiacov v ambulanciách všeobecných lekárov pre deti a dorast a v špecifickej populácii 600 detí, ktoré prihlásili samotní rodičia prostredníctvom ACVA. V prípade pozitívneho skríningu na PAS metódou M-CHAT je vhodné dieťa čo najskôr odoslať na špecializované pracovisko, ktoré sa venuje diagnostike a diferenciálnej diagnostike PAS. Komplexný zoznam pracovísk je na webovej lokalite ACVA.

Tabuľka 1: Dotazník M-CHAT – R

Tabuľka 3. Dotazník M-CHAT – RTM
 Prosíme, odpovedzte na nasledujúce otázky podľa toho, ako sa Vaše dieťa zvyčajne správa. Ak ste správanie pozorovali len zopárkrát, ale zvyčajne ho dieťa nerobí, odpovedzte nie. Zakrúžkujte, prosíme, Áno alebo Nie na každú otázku.

	Áno	Nie
1. Ak ukážete na hračku cez miestnosť, pozerá Vaše dieťa na ňu? (napríklad ak ukážete na hračku alebo zvieratko, pozrie sa dieťa na tú hračku alebo zvieratko)		
2. Mali ste niekedy obavy, že vaše dieťa nepočuje?	Áno	Nie
3. Hrá sa Vaše dieťa tak, že napodobňuje niečo alebo sa hrá s predstieraním niečoho? (napríklad napodobňuje, že pije z prázdneho pohárika, napodobňuje, že telefonuje alebo napodobňuje, že kŕmi bábiku alebo plyšovú hračku)	Áno	Nie
4. Vybežalo rado Vaše dieťa na predmety? (napríklad na nábytok, na preliezky, po schodoch)	Áno	Nie
5. Robí dieťa nezvyčajné pohyby prstami blízko očí? (napríklad pohybuje prstami hore dole blízko svojich očí)	Áno	Nie
6. Ukazuje Vaše dieťa ukazováčikom, ak niečo chce alebo si pýta takto pomoc? (napríklad ukáže na jedlo alebo hračku, na ktorú nedoťiahne)	Áno	Nie
7. Ukazuje ukazováčikom na niečo, čo ho zaujalo? (napríklad ukáže na lietadlo na oblohe alebo na veľké nákladné auto na ceste)	Áno	Nie
8. Prejavuje Vaše dieťa primeraný záujem o iné deti? (napríklad pozoruje druhé deti, usmieje sa na ne alebo ide k nim)	Áno	Nie
9. Prináša Vám Vaše dieťa veci, aby vám ich ukázalo – nielen aby ste mu pomohli, ale len aby sa s Vami podelilo o zážitok? (napríklad ukáže Vám kvetinu, plyšovú hračku alebo autíčko)	Áno	Nie
10. Reaguje Vaše dieťa na oslovenie svojím menom? (napríklad keď ho oslovíte jeho menom, pozrie sa, povie niečo, vydá zvuk alebo zastaví, čo práve robí)	Áno	Nie
11. Usmieje sa Vaše dieťa na Vás, keď sa vy usmiejete na neho?	Áno	Nie
12. Znepokojujú Vaše dieťa bežné zvuky? (napríklad kričí alebo plače kvôli hluku ako je zvuk vysávača alebo hlučnejšia hudba)	Áno	Nie
13. Chodí Vaše dieťa?	Áno	Nie
14. Pozerá Vám dieťa do očí, keď s ním hovoríte, hráte sa s ním alebo ho obliekate?	Áno	Nie
15. Snaží sa napodobňovať, čo robíte? (napríklad zakýva Vám, zatlieska alebo zopakuje zvuky po Vás)	Áno	Nie
16. Ak otočíte hlavu, aby ste sa na niečo pozreli, obzrie sa Vaše dieťa, aby videlo na čo sa pozeráte?	Áno	Nie
17. Snaží sa Vaše dieťa, aby ste mu venovali pozornosť? (napríklad pozrie sa na Vás, aby ste ho pochválili alebo povie „pozri sa“ alebo „pozeraj sa na mňa“)	Áno	Nie
18. Rozumie dieťa, ak mu povie, aby niečo urobilo? (napríklad keď neukážete prstom, porozumie slovám „daj knihu na stoličku“ alebo „dones mi tvoju deku“)	Áno	Nie
19. Ak sa stane niečo nové, pozrie sa dieťa na Vás, aby zistilo, čo si o tom myslíte? (napríklad ak počuje zvláštny alebo smiešny zvuk, vidí novú hračku, pozrie sa na Vás)	Áno	Nie
20. Má Vaše dieťa rado pohybové aktivity? (napríklad hoidanie sa alebo nadhadzovanie na Vašich kolenách)	Áno	Nie

Preložila MUDr. Silvia Hnilicová, © 2009 Diana Robins, DeborahFein, & Marianne Barton

Zdroj: Hnilicová a Ostatníková (2018)

Na priame pozorovanie správania v rámci diagnostiky slúži podľa Kubranskej a Šoltýsovej (2022) *Autism Diagnostic Observation Schedule – second ver.* (ďalej ADOS 2) – v preklade Diagnostika a hodnotenie porúch autistického spektra, druhé vydanie. Podrobných anamnestických dotazníkov zameraných na vývinovú históriu dieťaťa s fokusom na autistické správanie je viacero, na Slovensku je aktuálne dostupný dotazník *Autism diagnostic interview – revised* (ADI-R) – v preklade Dotazník na diagnostiku autizmu, revidovaná verzia.

ADOS-2 predstavuje štandardizované vyšetrenie porúch v komunikácii, sociálnej interakcii, hre a stereotypných, opakujúcich sa vzorcov správania typických pre diagnózu PAS. Podľa Kubranskej a Šoltýsovej (2022) by toto vyšetrenie malo prebiehať v nízko-podnetovej miestnosti, čiže v miestnosti, kde má dieťa minimum stimulov, ktoré by ho rušili. Na podklade rečových schopností dieťaťa/dospelého sa ponúkajú sociálne podnety za pomoci štandardizovaných aktivít na piatich úrovniach. Táto metóda je vhodná už od 12. mesiaca života dieťaťa. Vyšetrenie trvá od 40 – 60 minút a pozostáva zo štruktúrovaných a pološtruktúrovaných rozhovorov a aktivít. U mladších detí sa vyšetrenie vykonáva na báze hry a u detí od 12 rokov sa vyšetrenie zakladá na báze rozhovoru.

ADI-R sa používa u tých detí, u ktorých bolo zistené podozrenie na PAS. Je zložený z 90 otázok, ktoré kladie diagnostik (skúsený odborník) rodičovi. Zameriava sa na hodnotenie kvalitatívnej a kvantitatívnej zložky komunikácie, sociálnej interakcie a stereotypných vzorcov správania. Všetky položky správania hodnotí v závislosti od ich vývinu v čase a je fokusovaný na kľúčové správanie vo veku 4-5 rokov, keď sú autistické príznaky vyjadrené s vysokou pravdepodobnosťou. Je však aplikovateľný aj u detí v útlom veku.

Obe škály poskytujú komplexný obraz autistických príznakov a načrtnú silné a slabé stránky dieťaťa/dospelého. Poskytujú odborníkom vysokú šancu na vyhľadanie autistickej poruchy a považujú sa celosvetovo za „zlatý štandard“ diagnostiky. Dosahujú priemerne až 85 % senzitivitu a 87 % špecifitu v porovnaní s kritériami prezentovanými v MKCH – 10. Hoci ADOS-2 a ADI-R poskytujú

klinickému odborníkovi veľmi cenné informácie pri diagnostike, výsledok nedáva jednoznačnú odpoveď, či dieťa má alebo nemá PAS. Ostatné slovo má aj tak psychiatr (*pre deti alebo dospelých*), ktorý prihliada na všetky vyšetrenia dieťaťa absolvované v rámci multidisciplinárneho prístupu viacerých odborníkov. V rámci diferenciálnej diagnostiky ide napríklad o: neurologické vyšetrenie (EEG vyšetrenie), genetické vyšetrenie (vo štvrtine prípadov odhalí genetickú poruchu zodpovednú za prejavy autizmu), vyšetrenie na metabolické ochorenia, ušno-nosno-krčné (ORL) vyšetrenie (pri podozrení na poškodenie sluchu), očné vyšetrenie (očné pozadie) a foniatrické vyšetrenie (pri ťažších poruchách reči).

2.3 Možnosti využitia mobilnej aplikácie ASDetect u detí s podozrením na PAS ako príklad dobrej praxe

Nasledujúca podkapitola prinesie najdôležitejšie výsledky realizovaného interview so špeciálnou pedagogičkou, ktorá je personálnou súčasťou *CVI Prešov*. V rámci organizačných záležitostí je potrebné podotknúť, že rozhovor sa uskutočnil na vopred dohodnutom mieste na základe telefonической dohody, a to na Vodárenskej ulici č. 3 v priestoroch CVI Prešov na 7 poschodí dňa 10.11.2022, a na vopred dohodnutú tému. Výskumná téma niesla názov (v súlade s práve prebiehajúcim seminárom, ktorý realizujú (v rámci projektu) odborníci *CVI Prešov* vo viacerých inštitúciách v rámci Slovenska): Mobilná aplikácia na včasné zachytenie detí s autizmom pre marginalizované skupiny vo veku od 11 do 30 mesiacov. Rozhovor trval 45 minút a nebol zvukovo nahrávaný, avšak so súhlasom špeciálnej pedagogičky si výskumníčka zaznamenávala údaje písomne v rámci poznámok. Cieľom interview bolo v rámci mapovania zistiť, čo najviac informácií o mobilnej aplikácii ASDetect a jej praktickom používaní v procese vyhľadávania detí s podozrením na PAS.

V úvode interview sme sa s respondentkou zoznámili, predstavili, vysvetlili ciele a zdôraznili, ako bude interview prebiehať (Gavora et al. 2010). Respondentku sme oboznámili s etickými zásadami a dodržaním anonymity získaných údajov. Na úvod bola položená široká otvorená otázka s cieľom získa-

nia, čo najväčšieho množstva údajov a objektívnych informácií. Zámerom výskumníčky bolo, čo najmenej zasahovať do interview. V priebehu interview boli položené aj sondážne otázky na prehĺbenie poznatkov a rífkachné otázky v prípade nejasných odpovedí. Podľa metodológie Hendla (2016) išlo aj o otázky vzťahujúce sa k vedomostiam, ktoré majú objasniť, čo subjekt skutočne vie. Neskúmajú sa teda názory a pocity, ale fakty o prípade. V rámci vyhodnocovacej etapy interview bol rozhovor prepísaný do písomnej podoby, do tzv. transkriptu, s cieľom čo najbližšie sa priblížiť doslovnému transkriptu. Nasledovala obsahová analýza získaných údajov, ktoré boli spracované do záverov. Medzi najdôležitejšie výskumné zistenia v rámci výskumnej témy Mobilná aplikácia ASDetect (získané priamo z rozhovoru so špeciálnou pedagogičkou, prevažne všetky zistenia sú jej autentickými výpoveďami) patria nasledovné:

- ide o skrínigový, (nie diagnostický nástroj!) na identifikáciu rizika autizmu. Podľa slov špeciálnej pedagogičky „aplikácia v telefóne predsa nemôže diagnostikovať autizmus!“,
- „ide o austrálsku appku, ktorú vymysleli vedci z austrálskej univerzity *La Trobe University v Melbourne*“,
- „je to aplikácia Evidence based na austrálskom výskume“ realizovanom *Výskumným centrom autizmu Olgy Tennison* na spomínanej univerzite,
- vo výskume išlo o monitorovanie sociálnej pozornosti a komunikačného správania u viac ako cca 30 tisíc detí zdravotnými sestrami, u 83 % detí sa pomocou tejto aplikácie potvrdil autizmus,
- vychádza z ADOS a M-CHAT,
- cez projekt „Mobilná aplikácia na včasné zachytenie detí s autizmom pre marginalizované skupiny“ sa táto „aplikácia preložila aj do slovenčiny, momentálne je v skúšobnej verzii, kedy sa doladujú pravopisné a gramatické chyby súvisiace s jazykovými odlišnosťami. Appka obsahuje aj videá, skúšobné videá, ktoré sú nadabované správne“,
- „cez spomínaný projekt je táto aplikácia dostupná už 2 mesiace“, avšak prvý kontakt s aplikáciou mala špeciálna pedagogička už v roku 2017,
- „projekt realizuje *CVI Prešov*. Partnermi sú ACVA (profesorka Ostatníková – ktorá je

tvárou projektu) a Cesta von. Projekt je podporený - *Autisti Prešov*“,

- „je to appka na mobil (OP Android a Apple) a tablet, kde sa dá bezplatne stiahnuť v rozhraní Google Play/Google Store“,
- „je dostupná aj na webe, ale oprávnenosť nahadzovania údajov má len rodič, je v slovenčine a voľne prístupná“,
- „žadáva sa tam email, dátum narodenia dieťaťa a súhlas s podmienkami – dáta sú anonymizované“,
- „na internetovej stránke www.latrobe.edu.au je možné stiahnuť si aplikáciu ASDetect, avšak je potrebné sa zaregistrovať“,
- „analyzujú sa tam 3 vekové hranice detí vo veku od 11 – 30 mesiacov (12/18/24). V skupine 12 je najmenej otázok, keďže sa jedná o najmladšie deti, v skupine 18 (mesačných) je 14 otázok a v skupine 24 (mesačných) je najviac otázok, a to z dôvodu, že tieto deti by mali vnímať viacero podnetov/úrovní/oblastí“...
- „Prečo je projekt fokusovaný na marginalizované skupiny? Pretože u nich je nízky zachyt detí s autizmom, slabá citlivosť rodičov pre náznaky autizmu a tiež slabá dostupnosť k lekárskej starostlivosti“.
- „každá skúmaná oblasť pozostáva z dvoch videí (približne dvojminútových), kde sú prezentované klasické neurotypické deti a klasické autistické deti v pozorovanej oblasti, ktorá je predmetom otázky (napr. očný kontakt). Na základe komparácie videí si rodič lepšie dokáže porovnať s daným videom, aký očný kontakt je u jeho dieťaťa“,
- „rodič po zhliadnutí videa zaškrťáva jednu z dvoch možností, a to väčšinou alebo málokedy. Po vyplnení všetkých otázok rodič dotazník odošle a emailom mu príde výsledok (ale nie ako diagnostický!). Dáta vyhodnocuje na základe dosiahnutého skóre samotný program. Ten rodičovi pošle odpoveď, že jeho dieťa vykazuje buď vysoké alebo nízke riziko autizmu. Na diagnostiku slúžia iné dotazníkové nástroje, ktoré vo svojej praxi využíva pedopsychiater. Ide o M-CHAT, čo je štandardizovaný dotazník na včasný zachyt autizmu a ADOS, čo je celosvetový štandard, aby lekár mohol potvrdiť diagnózu“,
- „aplikácia sa nemôže používať v praxi ako štandardizovaný nástroj, pretože najprv musí prebehnúť výskum na Slovensku“, čo je

podľa špeciálnej pedagogičky, „hudba niekoľkých rokov“,

- „cieľom projektu a samotnej aplikácie je scitlivieť rodičov k prvým príznakom autizmu, a to čo najskôr, zachytenie autizmu vo veku troch rokov dieťaťa je už oneskorené“,
- „aplikácia nezachytí *Aspergerov syndróm*, vysokofunkčný autizmus, pretože známky nie sú viditeľné v skorom veku“,

- „aplikácia slúži primárne pre rodičov, ktorí si nie sú istí, či ich dieťa má autizmus a pre tých, ktorí chcú, majú motiváciu riešiť situáciu u svojho dieťaťa“,

- Aká bola motivácia k realizácii projektu? Neskoré vyhľadanie detí s PAS na Slovensku, z čoho vyplýva neskorý prístup k intervenciám a v neposlednom rade horšia prognóza dieťaťa. *„Náznaky autizmu je nutné zachytiť čím skôr, preto je aj aplikácia určená pre deti vo veku 11 až 30 mesiacov. Už v 18-tich mesiacoch sú u dieťaťa viditeľné závažné formy autizmu. Napriek tomu pediatri nerealizujú zisťovanie v rámci dotazníka M-CHAT, nie je to preplatené. Podľa slov špeciálnej pedagogičky by sa v 18-tom mesiaci mal u detí v rámci preventívnej prehliadkyrobiť skríningový dotazník. Pediatri sa však toho obávajú, čo na jednej strane aj špeciálna pedagogička chápe. Na Slovensku totiž nie je dostupná sieť poskytovaných služieb týmto deťom. Čo s tým? Je to viacvrstvový problém, ktorý presahuje 3 rezorty, a to zdravotníctvo, rezort sociálnych služieb a rezort školstva, medzi ktorými nefunguje spolupráca. V rámci školstva sa táto problematika rieši a mala by byť realizovaná aj osвета v rámci prezentovanej aplikácie v Centrách špeciálno-pedagogického poradenstva (tzv. ČŠPP) a v Centrách pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (CPPPaP). V Materských školách v triedach 2-3 ročných detí, a to prostredníctvom školenia učiteliek. A napokon, v rámci rezortu sociálnych služieb by sa osвета mala udiat' na úrovni služieb včasnej intervencie, o ktorých pojednáva Zákon č. 448/2008 o sociálnych službách (ako o jedinej službe pre deti s autizmom od 0 - 7 rokov) v rámci CVI, ktorých je na Slovensku veľmi málo“ (Ostatníková a Celušáková 2022, s. 33).*

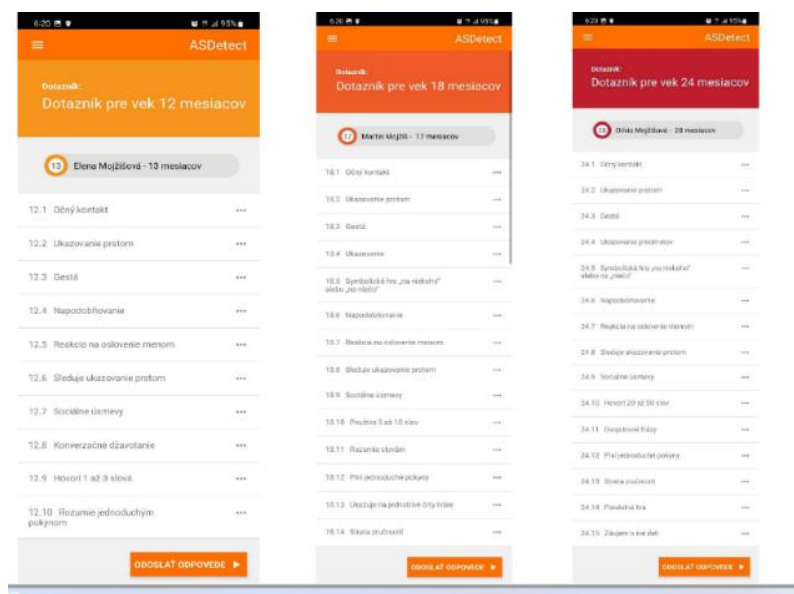
- „V rámci menovaného projektu sa usilujeme práve o osvetu na všetkých troch spomínaných úrovniach, nevylučujúc pritom multidisciplinárny tím odborníkov, ktorí sú

dôležití pri diferenciálnej diagnostike, a síce, klinických logopédov, klinických psychiatrov, pediatrov, pedopsychiatrov, psychiatrov, neurológov a foniatrov. A to práve z dôvodu, že pred samotnou diagnostikou v CVI si deti často „prejdú“ celý okruh spomínaných odborníkov, začínajúc práve od ich pediatrov, ktorí im vypisujú výmenné lístky na odborné vyšetrenia“.

ZÁVER

Na základe obsahovej analýzy výskumných dát a faktom, že slovenská verzia ASDetect (preklad do slovenčiny a technická stránka aplikácie) je v súčasnosti v testovacej fáze, a zatiaľ nie je prijatá v odborných kruhoch a rozšírená v populácii (najmä v marginalizovaných skupinách), nemožno porovnať jej dosiahnuté výsledky napríklad s výskumom, ktorý bol realizovaný na univerzite v La Trobe v Austrálii. To však môže byť inšpiráciou pre komparatívny výskum výskumníkov z ACVA v časovom horizonte budúcich rokov. Mobilná aplikácia ASDetect môže byť však príkladom dobrej praxe v oblasti depistáže detských klientov s podozrením na PAS. Súhlasiac s tvrdením autoriek Hnilicovej a Ostatníkovej (2018), ktoré sa venujú prevažne diagnostike, by sme mohli zhrnúť, že včasný a korektný skríning umožňuje včasnú intervenciu, ktorou ako jedinou vieme (pozitívne) ovplyvniť prognózu u jedincov s PAS. Záverom môžeme skonštatovať, že údaje získané od špeciálnej pedagogičky vo významnej miere potvrdzujú zistenia o PAS, diagnostike a iných poznatkoch uvedené v teoretických častiach tohto príspevku, čo hovorí o jej vysokej erudovanosti v problematike PAS. Domnievame sa, že na základe prezentovaných odborných poznatkov z oblasti PAS z prostredia zahraničia ako aj Slovenska, bol hlavný cieľ príspevku naplnený. Zastávame názor, že hlavným výskumným zistením je, že aplikácia ASDetect by mala byť súčasťou existujúcich štandardizovaných nástrojov, a to popri spomínaných M-CHAT, ADOS-2 a ADI-R. Mal by byť zabezpečený voľne dostupný, bezplatný prístup k nej, a to aj pre bežnú populáciu (nielen marginalizovanú). Osvetu vo využívaní mobilnej aplikácie ASDetect preto považujeme za kľúčovú, a to na všetkých troch úrovniach, ako v

Obrázok 1. Analyzované oblasti mobilnej aplikácie ASDetect kategorizované podľa veku dieťaťa

Zdroj: CVI Prešov

rozhovore uvádzala aj odborná pracovníčka CVI Prešov. Podľa slov špeciálnej pedagogičky by sa v 18-tom mesiaci mal u detí v rámci preventívnej prehliadky robiť skrínigový dotazník. Na Slovensku totiž nie je dostupná sieť poskytovaných služieb týmto deťom. V rámci školstva sa táto problematika rieši a mala by byť realizovaná aj osвета v rámci prezentovanej aplikácie v Centrách špeciálno-pedagogického poradenstva (tzv. ČŠPP) a v *Centrách pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (CPPPP)*. V materských školách v triedach 2-3 ročných detí, a to prostredníctvom školenia učiteliek.

Napokon, v rámci rezortu sociálnych služieb by sa osвета mala udiať na úrovni služieb včasnej intervencie, o ktorých pojednáva *Zákon č. 448/2008 o sociálnych službách* (ako o jedinej službe pre deti s autizmom od 0 - 7 rokov) v rámci CVI, ktorých je na *Slovensku* veľmi málo.

Afiliácia

Príspevok je súčasťou projektu KEGA č. 027PU-4/2022 *Transfer digitálnych technológií do inovácie metodiky odbornej praxe v pregraduálnej príprave študentov sociálnej práce*.

Zoznam bibliografických odkazov

Centrum včasnej intervencie Prešov, 2009.

[online] [cit. 2022-12-22]). In: Autistipresov.sk. Dostupné z: <https://www.autistipresov.sk/nase-zlozky/specializovane-socialne-sluzby/centrum-vcasnej-intervencie-presov/>

GAVORA, Peter et al., 2010. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. Bratislava: Univerzita Komenského [cit. 2022-12-29]. ISBN 978-80-223-2951-4.

HENDL, Jan, 2016. Kvalitatívny výzkum. In: *Základní teorie, metody a aplikace*.

Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9. HNILICOVÁ, Silvia a OSTATNÍKOVÁ, Daniela, 2018. Poruchy autistického spektra – včasná diagnostika a skrínig.

In: *Pediatrica pre prax*. Bratislava: SOLEN. Roč. 19, č. 2, s. 52-56. ISSN 1336-8168.

Krajské autistické centrum Prešov, 2009.

[online] [cit. 2022-12-22]). In: Autistipresov.sk. Dostupné z: <https://www.autistipresov.sk/nase-zlozky/specializovane-socialne-sluzby/krajske-autisticke-centrum-presov/>

KUBRANSKÁ, Aneta a ŠOLTÝSOVÁ, Marcela, 2022. Diagnostika porúch autistického

spektra – ako zistíme, že ide autizmus?
In: D. OSTATNÍKOVÁ et al. Autizmus od A po S. Bratislava: IKAR, s. 90-118. ISBN 978-80-551-8129-5.

OSTATNÍKOVÁ, Daniela a CELUŠÁKOVÁ Hana, 2022. Epidemiológia porúch autistického spektra – čo je autizmus a prečo jeho výskyt stúpa. *In: D. OSTATNÍKOVÁ et al. Autizmus od A po S. Bratislava: IKAR, s.10-27. ISBN 978-80-551-8129-5.*

PÍŽOVÁ, Livia, 2014. *Rola sociálneho*

pracovníka pri práci s detským klientom s poruchou autistického spektra v zariadení Francesco: diplomová práca. Prešov: FF PU.

Kontaktné údaje

Mgr. Livia PASTRNÁKOVÁ, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

17. novembra 1, 08001 Prešov

livia.pastrnakova@unipo.sk

Satchin PANDA

CIRKADIÁNNY KÓD

New York: Ebury Publishing, 2022

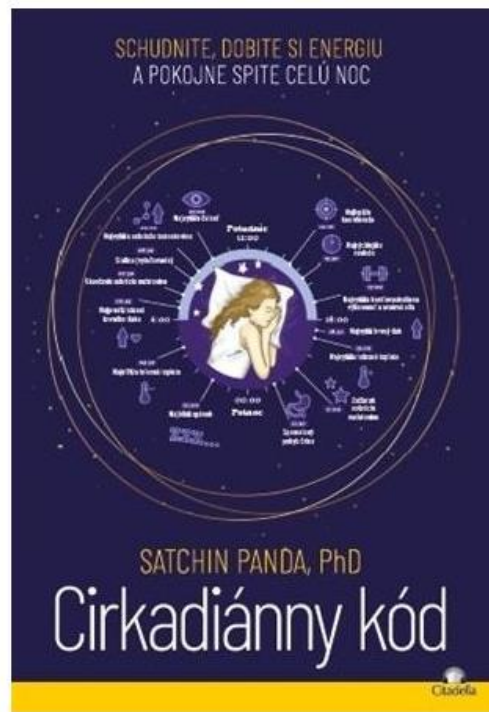
Predkladaná publikácia je smerovaná na popularizáciu dlhoročných vedeckých skúseností autora Satchin Panda, ktorý opisuje multidisciplinaritu cirkadiánnych rytmov ako predmetu skúmania biológie, fyzioterapie, matematiky, psychológie a mnohých iných vied, ktoré skúmajú zmeny v cirkadiánnych rytmoch.

Ide o slovenský preklad z roku 2022 originálnej verzie, ktorá vyšla v roku 2018 vo vydavateľstve *Ebury* v meste *New York*.

Publikácia je určená pre širšie publikum, a preto je v nej volené primerané terminologické penzum, ktorému porozumie každá kategória čitateľov. Jasnosť podčiarkuje aj členenie publikácie, ktoré je logicky a nadväzne smerované. Konzistentné rozdelenie kapitol tvoria 3 nosné časti.

V úvodných častiach sa autor sústreďuje na opis primárneho diferencovania cirkadiánnych hodín s nahliadnutím na aspekty práce na smeny, načasovanie a synchronizáciu vnútorných hodín. Tieto všeobecné informácie sa prelínajú s konkrétnymi zmenami životného štýlu opísanými v druhej časti. Autor sa zameriava na činné aspekty spánku, stravovania a s ním spojené chudnutie, učenie, cvičenie, pričom načrtáva determinanty vplyvu, spájané s umelým osvetlením. V ostatnej kapitole je charakterizovaná optimalizácia rytmov a ich vplyv na zdravie. Okruhmi sú hodiny a tráviace ústrojenstvo, obezita, diabetes a kardiovaskulárne choroby, ktoré naň vplyvajú. Následne sa autor zameriava na posilňovanie imunitného systému a liečbu rakoviny, v ktorých zohráva synchronizácia cirkadiánnych rytmov významnú úlohu. V závere autor navrhuje, ako by malo vyzerať adekvátne rozloženie cirkadiánnych hodín.

Positívnym elementom v celom vnímaní obsahu je praktické prepojenie cirkadiánnych rytmov, prostredníctvom aplikácie, ktorá napomáha pri meraní cirkadiánnych rytmov. Čitateľovi to pomôže získané vedomosti ľahšie uplatniť a realizovať zmeny životného štýlu.

V publikácii je množstvo príkladov, ktoré pritiaľnu čitateľa do sveta nazerania na rytmy v organizme, a tým výrazne napomôžu ku skvalitneniu a prehĺbeniu poznania danej problematiky. Autor deklaruje základné poznanie cirkadiánnych rytmov, vo vzťahu k samostatným napomáhajúcim zmenám.

Aj napriek tomu, že publikácia je písaná ako populárno-vedecká, čerpať z nej možno aj v rámci akademickej obce, nakoľko obsahuje množstvo poznatkov, získaných relevantnými výskumami popísanými v explicitne opísaných častiach.

Hlavnou iniciatívou autora je sprostredkovať konzistentne zrozumiteľné informácie publiku, ktoré majú potenciál na to, aby extrahovali a iniciovali pozitívne vplyvy zmien na životný štýl. Inšpiráciou sa stávajú nielen poznatky, ale aj viditeľné zapálenie pre výskum a prácu, ktorú v tejto oblasti autor vykonáva už desiatky rokov.

Problematika, ktorá je nosná v danej publikácii predstavuje vyvíjajúcu sa tému, ktorá ponúka uplatnenie nielen v sociálnej práci.

Sociálni pracovníci v praxi apelujú na adekvátne rozloženie aktivít klientov, pričom sa sústreďujú na odpočinok a čas bdlosti. Medzi pozitíva publikácie radíme množstvo osobných skúseností, ktoré autor autenticky opisuje. Sú to momenty, ktoré tvoria prierez štúdia cirkadiánnych rytmov, ale aj výskumnej činnosti, ktorá tento súbor získaných informácií formovala. Zároveň autor opisuje historické vnímanie kľúčových faktorov svetla-tmy, dostupnosti potravy a pod. Lineárne verbálne poznatky sú podčiarknuté

ilustráciami, ktoré opisujú dané fakty. Ku kvalite publikácie by prispelo, ak by autor, aj napriek náučnej forme doplnil publikáciu aj o využitie citačnej normy.

Mgr. Natália VRANKOVÁ

Mgr. Stela RICHNAVSKÁ

prof. PhDr. Beáta BALOGOVÁ, PhD., MBA

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

Daniela OSTATNÍKOVÁ a kolektív

AUTIZMUS OD A PO S

Bratislava: IKAR, 2022

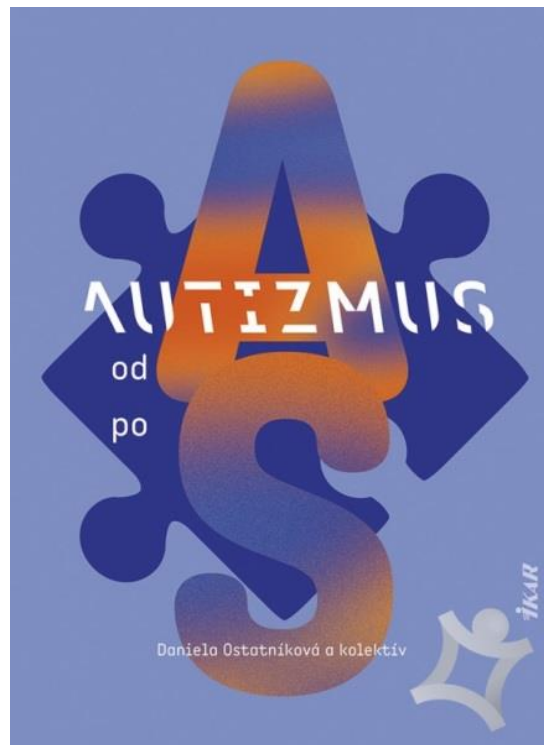
V roku 2022 vydalo Vydavateľstvo IKAR a. s. Bratislava ako svoju 7087. publikáciu, 440 stranovú knihu s názvom *Autizmus od A po S* od Daniely Ostatníkovej a kolektívu autorov a autoriek.

O rozsiahlosti publikácie nevypovedá len počet strán, ale aj množstvo odborníkov a odborníčok, ktorí v nej publikujú. Publikácia je koncipovaná do šiestnástich kapitol, ktoré pokrývajú širokú paletu tém venujúcich sa problematike porúch autistického spektra (ďalej PAS). Medzi prezentované témy patria napríklad: možnosti a limity ľudí s PAS, narušená komunikácia, diferenciálna diagnostika, efektívne intervencie, duševné poruchy pridružené k PAS, výchova a vzdelávanie detí s PAS, športovanie detí s PAS, rodiny detí s PAS, cesta k samostatnosti a ďalšie.

Jej cieľom je ponúknuť súčasné poznatky o výskyte PAS a príčinách rastúcej prevalence, poskytnúť informácie o príčinách a patomechanizmoch týchto porúch a objasniť, prečo je dôležitý skrining a ako pristupovať k diagnostike autizmu, ako uvádza v úvode autorka Daniela Ostatníková. Okrem spomínaných cieľov je pozornosť zameraná aj na odlíšenie autizmu od iných vývinových porúch, duševných či somatických ochorení, ktoré PAS často sprevádzajú. Je potrebné povedať, že aj tento cieľ sa autorom knihy podarilo obsahovo naplniť.

Kompetentní odborníci, ktorí sú zároveň autormi jednotlivých častí textu, tu odborným, no zároveň veľmi zrozumiteľným spôsobom odpovedajú na frekventované otázky, ktoré často prichádzajú od rodičov detí s týmto ochorením, a síce: „Kam ísť, na akého odborníka sa obrátiť?“ „Dá sa autizmus liečiť, ako a kto mi môže pomôcť?“

O prepojení teoretickej roviny problematiky porúch autistického spektra (ďalej PAS) s praxou jedinečne vypovedajú prípadové štúdie, ktoré sú v publikácii

nazvané ako svedectvá rodičov (detí s PAS). Tie vhodným spôsobom „oživujú“ text a sú prítiažlivé pre čitateľov a čitateľky. Pravdepodobne jedinou výhradou recenzovanej publikácie je absencia terapeutického pohľadu na problematiku PAS a jej uplatnenie (aj v kontexte zákonných možností v rámci *Zákona č. 448/2008 o sociálnych službách*), kde významnú úlohu by mohol zohrávať aj sociálny pracovník a pracovníčka.

V závere knihy je analyzovaný súčasný stav fungovania systému starostlivosti o deti s PAS a tiež schémy podpory v rámci štátnej rodinnej politiky, ktoré prakticky ilustrujú užitočné informácie pre rodičov detí s PAS.

Kniha je určená okrem samotných rodičov detí s PAS aj širokej verejnosti.

Mgr. Livia PASTRNÁKOVÁ, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

DETSKÁ UNIVERZITA A INŠTITÚT EDUKOLÓGIE A SOCIÁLNEJ PRÁCE FF PU V PREŠOVE

Informatívna správa

Aj tento rok bol *Inštitút edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity* súčasťou tradičnej *Detskej univerzity*, ktorá vzdeláva malých bakalárčikov a magisterčikov.

14. 07. 2022 patril celý deň *Inštitútu edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity*, ktorého členky a člen pod gesciou dekanke *Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity* prof. PhDr. Beáty Balogovej, PhD. MBA, ponúkli malým študentkám a študentom zaujímavý program.

V doobedných hodinách deti absolvovali interaktívnu prednášku na tému vzdelávania v rôznych krajinách sveta s priblížením významných odlišností. Nasledovala prezentácia prostredníctvom filmu venovanému vzdelávaniu v minulosti. Deti si pri tejto príležitosti aj zasúťažili. Kapitánky či kapitáni jednotlivých tímov v závere získali ocenenie od organizátoriek, a to už spomínanej prof. PhDr. Beáty Balogovej, PhD. MBA, doc. Ing. Mgr. Zuzany Poklembovej, PhD. a Mgr. Gizely Brutovskej, PhD.

Poobede pokračoval program v jednotlivých tímoch v kontexte témy vzdelávania. Na programe boli hry, kde mali jednotlivé tímy ukázať svoju spoluprácu a jednotlivé úlohy navzájom koordinovať. Program detskej univerzity dával priestor aj kreativite mladých študentov, kde mali jednotlivé témy graficky znázorniť svoje pocity a postoje k danej téme.

Aj tento rok prebehol deň, ktorý patril v rámci programu *Detskej univerzity Inštitútu edukológie a sociálnej práce* bez komplikácií a malé študentky a študenti si odniesli príjemný pocit z úspešne naplneného dňa.

Veríme, že sa *Detská univerzita* bude organizovať aj budúci školský rok a členovia *Inštitútu edukológie a sociálnej práce* sa budú môcť na tomto úspešnom projekte podieľať.

Mgr. Lívia PASTRNÁKOVÁ, PhD.

Ing. Peter GALLO, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

OKRÚHLÝ STÔL AKTÉROV – SOCIÁLNE SLUŽBY A KRÍZOVÉ SITUÁCIE

Správa z vedecko-odborného podujatia

Dňa 6. 9. 2022 sa na pôde *FF PU v Prešove* uskutočnilo pod organizačnou garanciou Inštitútu edukológie a sociálnej práce vedecko-odborné podujatie (okrúhly stôl aktérov) zamerané na problematiku systémových otázok pripravenosti poskytovateľov pobytových sociálnych služieb riešiť krízové situácie. Cieľom podujatia bolo formulovať súbor odporúčaní pre zlepšenie pripravenosti poskytovateľov pobytových sociálnych služieb podmienených odkázanosťou v oblasti ich krízového riadenia. Podkladom k odbornej diskusii aktérov boli výsledky prieskumu, ktorý k predmetnej problematike realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny v prvom polroku 2022.

Podujatie zorganizoval *Inštitút pre výskum práce a rodiny v spolupráci s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR a FF PU v Prešove, Inštitútom edukológie a sociálnej práce*. Okrem organizátorov boli k odbornej diskusii prizvaní zástupcovia všetkým kľúčových regionálnych aktérov, ktorí sa angažujú v sociálnych službách pre odkázané osoby organizovaných najmä pobytovou formou. Bola zastúpená regionálna a miestna samospráva, *Regionálny úrad verejného zdravotníctva* a vybraní poskytovatelia tohto špecifického sektora sociálnych služieb rozličného právneho statusu a veľkostného typu.

Podujatím sa začala séria troch okrúhlych stolov (na východnom, strednom a západnom *Slovensku*) plánovaných na druhý polrok 2022 k predmetnej problematike. Je zrejmé, že až po ukončení všetkých troch podujatí bude možné spracovať komplexnú správu z výskumného projektu a formulovať konsolidované odporúčania pre *MPSVR SR* k zavedeniu systémových opatrení podporujúcich pripravenosť poskytovateľov pobytových sociálnych služieb v oblasti ich krízového riadenia. Napriek tejto limitujúcej

okolnosti však možno už bezprostredne po prvom okrúhlym stole v *Prešove* zmeniť niektoré zaujímavé postrehy, ktoré z neho vzišli, nakoľko sa bezprostredne týkajú univerzitného prostredia a možností jeho príspevku k riešeniu budúcich krízových situácií v sektore služieb dlhodobej starostlivosti.

Potreba zosúladenia ponuky a dopytu v personálnej podpore poskytovateľov sociálnych služieb v krízovej situácii

Jednou z diskutovaných tém bola problematika zabezpečenia personálnej podpory pobytových poskytovateľov sociálnych služieb v čase COVID-19 pandemickej situácie, kedy bolo potrebné dočasne nahradiť chýbajúci odborný a obslužný personál. Za účelom organizovania takejto podpory boli ustanovené viaceré podporné schémy, vrátane podpory organizovanej na základe *Memoranda o spolupráci medzi MPSVR SR a Asociáciou vzdelávateľov v sociálnej práci* združujúcou univerzity vzdelávajúce v odbore sociálna práca. *Memorandum* bolo podpísané v novembri 2020 s cieľom poskytovať na dobrovoľnej báze pomoc a podporu klientom a klientkam zariadení sociálnych služieb a vybraných zariadení sociálno-právnej ochrany a sociálnej kurately prostredníctvom študentov a študentiek akreditovaného odboru sociálna práca. *Memorandum* upravovalo bližšie pravidlá (podmienky a priebeh) spolupráce tak, aby bola zabezpečená vzájomná informovanosť a koordinácia postupov jej kľúčových aktérov – *MPSVR SR*, vzdelávacej inštitúcie a príslušného zariadenia. Aj keď boli s touto formou spolupráce v rámci manažovania podpory poskytovateľov spájané vysoké očakávania, diskusia počas okrúhleho stola ukázala, že neboli dostatočne naplnené. *MPSVR SR* kriticky vyhodnotilo skutočnosť, že len minimálny počet študentov a študentiek sociálnej práce zo slovenských

univerzít sa v rámci tejto formy spolupráce zapojilo do priamej podpory sociálnych zariadení, a ak sa angažovali, tak skôr v podpore klientely centier pre deti a rodinu. Ako uviedol riaditeľ odboru krízového riadenia a bezpečnosti *MPSVR SR*: „... pomáhali v CDR, ale nie tam, kde zomierali ľudia“. Za operatívnejšiu ministerstvo považovalo pomoc poskytovanú študentmi a študentkami slovenských zdravotníckych univerzít, aj keď táto nebola regulovaná žiadnym formálnym rámcom spolupráce (memorandom).

Nízka zapojenosť študentov a študentiek sociálnej práce v dobrovoľníckej podpore klientely zariadení sociálnych služieb počas pandémie COVID-19, najmä počas jej druhej vlny, odkryla aj ďalšie súvislosti riadenia tejto krízy a aplikácie podporných schém. Prieskum z prvej polovice 2022 ukázal, že len cca 5 % zapojených poskytovateľov sociálnych služieb využilo nejakú formu personálnej podpory, a to aj z dôvodu administratívnej a procesnej náročnosti vtáhovania osôb z externého prostredia do starostlivosti. Rovnako diskusia počas okrúhleho stola potvrdila, že poskytovatelia sa primárne spoliehali na vlastné sily a mimoriadne nasadenie vlastného personálu, a v prípade, že potrebovali personálnu výpomoc, preferovali skôr výmennú podporu z iných zariadení, „... prostredníctvom hotových ľudí, ktorých nebolo potrebné v náročnej situácii zaúčať“.

Vystúpenie zástupkyne univerzity ďalej poukázalo na skutočnosť, že štatisticky vykazované počty zapojených študentov a študentiek sociálnej práce nemuseli úplne korešpondovať s ich reálnym počtom, nakoľko niektorí mohli byť angažovaní aj cez iné podporné schémy, prípadne cez študentskú prax neregulovanú memorandom.

Diskusia k problematike dobrovoľníckej zapojenosti študentov a študentiek sociálnej práce v podpore zariadení sociálnych služieb v čase krízovej situácie indikovala, čo je v tejto otázke kľúčové a ako by sa do budúcnosti mohlo predísť určitým sklamaniam a nedorozumeniam. Preliminárne sa ukazuje ako potrebné:

systematicky budovať dobrovoľnícke vzťahy medzi regionálnymi univerzitnými pracoviskami vzdelávajúcimi v odbore

sociálna práca (príp. v iných pomáhajúcich disciplínach) a regionálnymi zariadeniami sociálnych služieb; možno totiž predpokladať, že poskytovateľ, ktorý nemá skúsenosť s dobrovoľníckymi programami „v dobrých - mimokrízových časoch“, nebude vedieť v krízových situáciách túto formu cielene a bez mimoriadnej administratívnej záťaže využívať, resp. ju nebude vyhľadávať; systematicky budovať databázy študentov a študentiek pomáhajúcich disciplín „disponibilných“ pre krízovú podporu a pomoc v zariadeniach sociálnych služieb spravovaných na regionálnej úrovni; v záujme operatívnosti využívať spravovanie takejto databázy na úrovni ústredného orgánu štátnej správy skôr v mimoriadnych situáciách.

Problematika krízového riadenia ako súčasti pregraduálneho vzdelávania v sociálnej práci

V rámci národného systému sociálnych služieb patrí aktívna práca s rizikom a prevencia krízových situácií za kľúčový štandard, podľa ktorého sa posudzuje kvalita poskytovanej sociálnej služby. Ako naznačili výsledky prieskumu, rovnako rozprava v rámci okrúhleho stola, oblasť krízového riadenia bola do doby pandémie poskytovateľmi podceňovaná, vrátane nesytemového personálneho zabezpečenia tejto agendy v činnosti poskytovateľov. Aj preto bola v prieskume niektorými respondentmi do budúcnosti formulovaná požiadavka zavedenia pracovnej pozície „krízového manažéra“. Počas okrúhleho stola bola doplnená aj o otázku kvalifikačných predpokladov pre takúto pozíciu.

Aj keď absolventi a absolventky sociálnej práce nie sú v rámci personálu poskytovateľov pobytových sociálnych služieb podmienených odkázanosťou zastúpení majoritne, často sú to práve osoby s touto odbornosťou, ktoré sú u poskytovateľov poverované agendou krízového riadenia (potvrdil to aj realizovaný prieskum). Preto bola počas okrúhleho stola formulovaná požiadavka, aby sa súčasťou pregraduálneho vzdelávania v odbore sociálna práca stala aj problematika rizík, práce s rizikami, prevencie a riešenia krízových situácií, teda problematika krízového riadenia ako takého. Podľa platnej

profesijnej legislatívy (*Zákona č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach pre výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a súvisiaceho nariadenia č. 5/2016 Z. z.*) nie je problematika krízového riadenia zatiaľ vymedzená ako špecializovaná odborná činnosť a špecializačný odbor sociálnej práce. Preto je požiadavka na jej zaradenie do pregraduálneho štúdia sociálnej práce v súčasnosti pre univerzitné pracoviská vzdelávajúce v odbore sociálna práca nepochybne výzvou. Respektíve, je na zváženie, či by sa do budúcnosti nemala uznať ako predmet ďalšieho odborného vzdelávania pre sektor sociálnych služieb, a to buď vo forme špecializačného vzdelávania v odbore sociálna práca alebo

nadstavbového vzdelávania v nadstavbovej odbornej činnosti pre širší okruh odborníkov a odborníček.

ZÁVER

Komplexná výskumná správa z realizovaného výskumného projektu, vrátane konsolidovaného súboru odporúčaní, ktoré vziđu z okrúhlych stolov, bude dostupná na webovom sídle *Inštitútu pre výskum práce a rodiny* koncom roka 2022.

prof. PhDr. Kvetoslava REPKOVÁ, CSc.

Inštitút edukológie a sociálnej práce
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

DÔVERA (A NEDÔVERA) VEDECKÝCH INFORMÁCIÍ – POPULARIZÁCIA VÝSKUMU

Správa z XIII. Doktorandskej konferencie

Dňa 10. novembra 2022 organizoval *Inštitút edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove* v spolupráci s *Centrom pre edukáciu a výskum seniorov, Slovenskou sociologickou spoločnosťou SAV (Východoslovenská pobočka), Katedrou filozofie a religionistiky Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove, Instytutem Nauk Socjologicznych i Pedagogiki SGGW w Warszawie a Instytutem Socjologii i Pracy Socjalnej UPJPII XIII. doktorandskú konferenciu s názvom Dôvera (a nedôvera) vedeckých informácií – popularizácia výskumu. Garantkou realizovaného podujatia bola prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD., MBA - dekanka FF PU v Prešove a riaditeľka Centra pre edukáciu a výskum seniorov. Konferencia sa konala v rámci podujatia Týždeň vedy a techniky na Slovensku 2022 pod záštitou Ministerstva školstva, vedy a výskumu v spolupráci s Centrom vedecko-technických informácií SR a Národným centrom pre popularizáciu vedy a techniky v spoločnosti. XIII. doktorandská konferencia bola organizovaná ako súčasť projektov VEGA č. 1/0433/20 *Faktory formálnej a neformálnej starostlivosti v systéme dlhodobej starostlivosti, KEGA č. 027PU-4/2022 Transfer digitálnych technológií do inovácie metodiky odbornej praxe v pregraduálnej príprave študentov sociálnej práce a KEGA č. 040PU-4/2021 Rozvoj študijného programu Európske štúdiá v II. stupni s využitím inovatívnych didaktických metód*. Sponzorom podujatia bol FLAMEshoes, s. r. o.*

Cieľom XIII. ročníka doktorandskej konferencie bola skutočnosť, že vedecké poznatky sú skresľované a spochybňované, na rozdiel od nepodložených informácií, ktoré sú šírené a vnímané ako dôveryhodné. To otvára priestor pre bazálnu otázku dôvery vo vedu, ako základnú oblasť vedeckého poznania. Zúčastnení si kladli otázku Ako je možné presvedčiť verejnosť o

dôveryhodnosti prezentovaných informácií, o ich relevantnosti či prínose pre spoločenskú prax. O to viac, táto téma rezonovala v období pandémie a šírenia nepravdivých informácií a hoaxov. Slávnostné otvorenie sa konalo pod záštitou prof. PhDr. Beáty Balogovej, PhD., MBA – dekanke FF PU v Prešove a riaditeľky Centra pre edukáciu a výskum seniorov a doc. Mgr. Antónie Sabolovej Fabianovej, PhD. – riaditeľky *Inštitútu edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove*. Konferencia bola uskutočnená kombinovanou formou priamej účasti a prostredníctvom platformy MS Teams. Mgr. Marianna Mrva, PhD. z TUKE predstavila Dôveru ako integračnú silu spoločnosti a prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD., MBA sa venovala Dôvere (a nedôvere) vedeckých informácií – popularizácii výskumu s príkladom modelovej situácie. Ďalšie príspevky XIII. doktorandskej konferencie prezentovali Oksana Kravchenko *Doctor of Pedagogy, Professor of Social Pedagogy and Social Work Chair, Dean of Faculty of Social and Psychological Education*, Mgr. Agnieszka Bąk, MBA, Dr Bartosz Łukaszewski, doc. Mgr. Antónia Sabolová Fabianová, PhD., Mgr. Gizela Brutovská, PhD., Mgr. Miriama Boriščáková, PhD., Ing. Peter Gallo, PhD., PhDr. Katarína Cimbová, JUDr. Lucia Raková, Mgr. Yuliia Kovalchuk, Mgr. Stela Richnavská a Mgr. Natália Vranková.

Záverom možno konštatovať, že XIII. doktorandská konferencia bola venovaná aj spoločnej diskusii. Zúčastnení predstavili prínosné témy v oblasti Dôvery (a nedôvery) vedeckých informácií – popularizácie výskumu, čím obohatili vedecky rozhľad zúčastnených študentiek doktorandského štúdia.

Mgr. Stela RICHNAVSKÁ

Mgr. Natália VRANKOVÁ

Inštitút edukológie a sociálnej práce
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

DISKUSNÉ FÓRUM S POMÁHAJÚCIM PROFESIONÁLOM Z PRAXE

Správa z diskusného fóra

Dňa 23. 11. 2022 sa, ako každoročne, konalo diskusné fórum s pomáhajúcim profesionálom z praxe na *Jarkovej ulici 79 v Prešove v Domove Nádeje* – centrum pre deti a rodiny. Výnimočné však bolo z dôvodu, že sa konalo priamo na pracovisku terapeuta Mgr. Petra Gromana, ktorý pracuje s uzavretou komunitou klientov, ktorí do zariadenia prišli buď na základe dobrovoľného rozhodnutia, po zvládnutí liečby a odporúčaní lekára. Ide o pobytovú formu, ktorou sa zariadenie snaží prinavrátiť plnohodnotný život v abstinencii, a to konkrétne mužom závislých od drog, alkoholu alebo iných nelátkových závislostí. Po dohode s vedúcim zariadenia Ing. Branislavom Božekom boli za vedenia Mgr. Lívie Pastrnákovej, PhD. a doc. Mgr. Ing. Zuzany Poklembovej, PhD. zrealizované dve skupinové sedenia študentov a študentiek druhého a tretieho ročníka odboru *Sociálna práca* z *Inštitútu edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove* za prítomnosti dvoch klientov zariadenia, (ktorí zostanú anonymizovaní) a terapeuta. Diskusia sa niesla v pokojnej atmosfére v terapeutickej miestnosti centra a trvala spolu dve hodiny. V úvode diskusie Mgr. Peter Groman predstavil ciele resocializačného programu

ich zariadenia, v ďalšej časti sa navzájom predstavili všetci zúčastnení. Nasledovala diskusia v rámci ktorej študenti a študentky položili vopred pripravené otázky pomáhajúcemu profesionálovi. Po zodpovedaní otázok sa študentom a študentkám predstavili so svojimi životnými príbehmi dvaja klienti resocializačného zariadenia. Potom nasledovala opäť diskusia avšak už zameraná na samotných klientov. V závere diskusie poďakovala terapeutovi a klientom zariadenia Mgr. Lívia Pastrnáková, PhD. za jedinečnú príležitosť viesť diskusiu priamo v praxi a priamo s klientmi.

Domnievame sa, čo potvrdzujú aj pozitívne spätné väzby našich študentov a študentiek, že cieľ podujatia bol v maximálnej možnej miere naplnený, a síce sprostredkovať kontakt s praxou sociálnej práce, ponúknuť priestor pre diskusiu, prepojiť teoretické poznatky sociálnej práce s jej praxou a napokon inšpirovať a motivovať budúcu profesionálnu orientáciu našich študentov a študentiek.

Mgr. Lívia PASTRNÁKOVÁ, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

UMELÁ INTELIGENCIA, INFORMATIZÁCIA A ROBOTIZÁCIA A ICH VYUŽITIE V RÁMCI FORMÁLNEJ A NEFORMÁLNEJ STAROSTLIVOSTI

Správa z vedeckého sympózia

24. novembra 2022 sa pod záštitou dekanky FF PU v Prešove prof. PhDr. Beáty Balogovej, PhD., MBA, v spolupráci s *Inštitútom edukológie a sociálnej práce, Centrom pre edukáciu a výskum seniorov FF PU v Prešove, Slovenskou sociologickou spoločnosťou pri SAV (Východoslovenská pobočka), Katedrou filozofie religionistiky Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove, Instytutem Nauk Socjologicznych i Pedagogiki SGGW w Warszawie, Katedrou Socjologii Problemów Społecznych Instytutem Pracy Socjalnej UPP II w Krakowie*, uskutočnilo vedecké sympóziu s názvom *Umelá inteligencia, informatizácia a robotizácia a ich využitie v rámci formálnej a neformálnej starostlivosti*. Vedecké sympóziu bolo súčasťou projektu *VEGA č. 1/0433/20 Faktory formálnej a neformálnej starostlivosti v systéme dlhodobej starostlivosti, KEGA č. 027PU-4/2022 Transfer digitálnych technológií do inovácie metodiky odbornej praxe v pregraduálnej príprave študentov sociálnej práce a KEGA č. 040PU-4/2021 Rozvoj študijného programu Európske štúdiá v II. stupni štúdia s využitím inovatívnych didaktických metód*.

Cieľom podujatia bolo reflektovať skutočnosť, že žijeme v digitálnom svete a umelá inteligencia a kybernetika ho dynamicky menia a vytvárajú nové možnosti pre oblasť sociálnych a zdravotných služieb. Zámerom v tejto súvislosti bolo odpovedať na otázku, aký má prínos nástup umelej inteligencie, informatizácie a robotizácie pre ľudskú spoločnosť. Ako je možné vyvíjať modely riešenia vybraných sociálnych a zdravotných problémov jedincov, skupín a komunit využitím informácií a vedeckého pokroku. Ako vieme zlepšiť interakciu medzi ľuďmi, zvýšiť životnú úroveň a uľahčiť prácu jedincov v rámci formálnej a neformálnej starostlivosti.

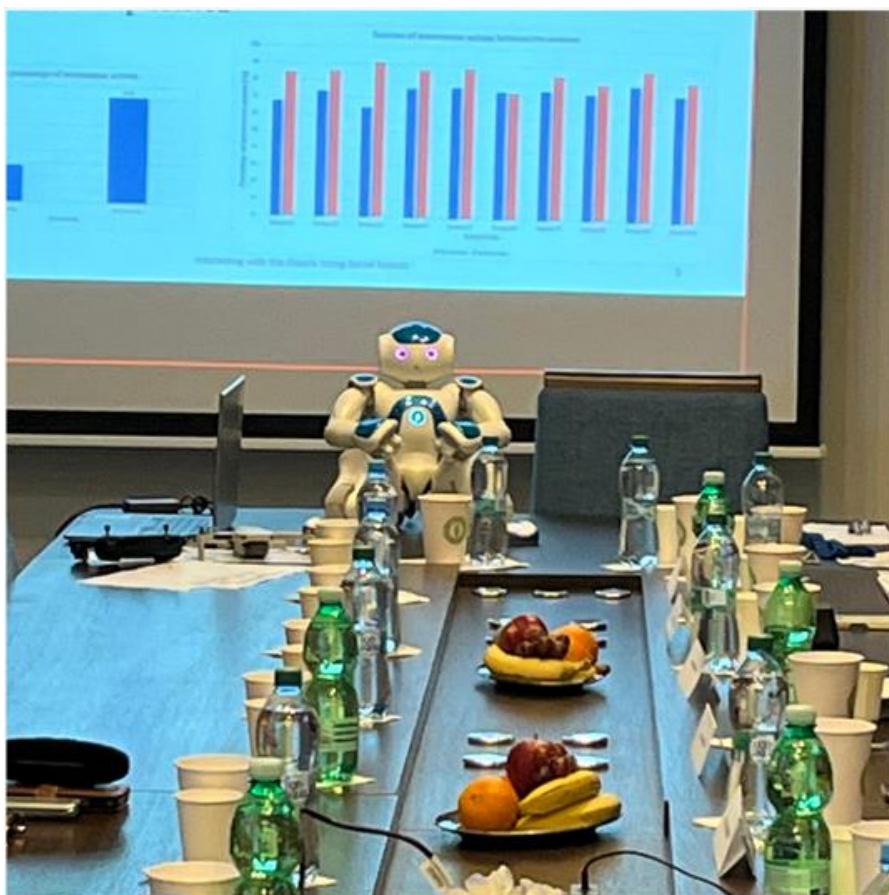
Podujatie slávnostne otvorila a privítala hostí prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD., MBA.

V hlavných referátoch sa predstavili Ing. Ján Magyar, PhD., Ing. Martina Szabóová, PhD. a doc. Ing. Pavol Kurdel, PhD. s príspevkom *Interakcia so seniormi pomocou sociálnych robotov, ktorého súčasťou bola aj praktická prezentácia robota*. Následne prof. PhDr. Kvetoslava Repková, CSc. predstavila referát s názvom *Umelá inteligencia v sektore služieb dlhodobej starostlivosti: sociálno-politická konceptualizácia a vedecko-výskumný diskurz*. Sekciu hlavných referátov uzavrela prof. PhDr. Viera Bilasová, CSc. *Úvahou nad svetom seniora v digitálnej kultúre*. V priebehu ďalších dvoch sekcií sa predstavili PhDr. Terézia Fertal'ová, PhD., PhDr. Iveta Ondriová, PhD., Mgr. Gizela Brutovská, PhD., Oksana Kravchenko (Doctor of Pedagogy, Professor of Social Pedagogy and Social Work Chair, Dean of Faculty of Social and Psychological Education), Koliada Nataliia (Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work). Mgr. Eva Turáková. Mgr. Katarína Gromošová, Mgr. Lívia Michnovičová. doc. Ing. Mgr. Zuzana Poklembová, PhD., doc. Mgr. Antónia Sabolová Fabianová, PhD., Mgr. Miriama Boriščáková, PhD., Ing. Peter Gallo, PhD., Dr. Bartosz Łukaszewski, PhD. V tretej sekcii vedeckého sympózia, formou posterov, svoje príspevky predstavili Mgr. Natália Vranková, Mgr. Stela Richnavská, JUDr. Lucia Raková, Mgr. Yuliia Kovalchuk.

Spríevodnou akciou vedeckého sympózia bol *Predajný trh výrobkov žiakov zo SŠI v Trebišove*. Završením vedeckého sympózia bolo tento rok predstavenie *OZ Divadla teatrálnych skratky s názvom Morbus Magnus – multi-žánrový divadelno-tanečný projekt*, ktorý vznikol pod vedením doc. PhDr. Petra Karpinského, PhD.

prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD. MBA
doc. Ing. Mgr. Zuzana Poklembová, PhD.
doc. Mgr. Antónia Sabolová Fabianová,
PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

MIKULÁŠSKY KOLÁČIK SPOJENÝ SO ZBIERKOU

Správa z mikulášskeho koláčika a zbierky

Charitatívne aktivity majú na *Inštitúte edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove* svoje nezastupiteľné miesto. Tradícia týchto podujatí, ktoré sú zamerané na aktívnu participáciu, pomoc a podporu, má súčasne viacero rozmerov. Ide o tradíciu konania podujatí zameraných na pomoc a podporu tým, ktorí to potrebujú. Rovnako tak dobrých skutkov v predvianočnom období a v čase sviatku sv. Mikuláša. V dnešnej uponáhľanej dobe, často ostáva oblasť vzájomnej podpory v úzadí. Práve preto aj v tento predvianočný čas je dôležité spomaliť, usilovať sa reflektovať situáciu odkázaného klienta, ktorá k tomuto obdobiu neodmysliteľne patrí. Jej význam spočíva nepochybne aj vo vzájomnom obohatení a rozvoji sociálneho kapitálu, ktorý je významný tak pre aktérov, ako aj pre tých, ktorým je pomoc určená.

V predvianočnom čase dňa 6. 12. 2022 *Inštitút edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove* opäť realizoval akciu Mikulášsky koláčik, ktorý sa konal pod záštitou dekanke FF PU, prof. PhDr. Beáty Balogovej, PhD., MBA. Aj v minulých rokoch celkovo od roku 2003, sa toto podujatie realizovalo (s menšími prestávkami napríklad v čase šírenia pandémie). Jeho podstata spočíva v tom, že dobrovoľníci a dobrovoľníčky pripravili obľúbené, tradičné vianočné koláčiky, ktoré bolo možné ochutnať a rovnako aj prispieť dobrovoľným príspevkom.

Hlavným organizátorom bol *Inštitút edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove*. Dobrovoľné príspevky putovali pre organizácie, ktoré sa venujú deťom a rodinám v núdzi: *Centrum pre deti a rodiny Sečovce*, *Komunitné centrum Sečovce*, *Základná škola s materskou školou Svinia*. Podobne, ako v predchádzajúcich rokoch sa aj tento rok, vyzbierala štedrá suma, ktorá bola rozdelená medzi zariadenia a našla svojho adresáta.

Súčasne v období od 5. decembra do 7. decembra 2022 prebiehala *Zbierka šatstva, hračiek a školských pomôcok*. Vyzbierané šatstvo, hračky a školské pomôcky smerovali

do *Komunitného centra a Základnej školy* v obci *Svinia*, organizácie *Človek v ohrození*, Centra pre deti a rodiny v Sečovciach a *Komunitného centra Sečovce*.

Obe akcie realizovali študentky piateho ročníka *Inštitútu edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove* pod odborným vedením doc. Mgr. Michaely Skyba, PhD. a Mgr. Natálie Vrankovej. Záverom ďakujeme dekanke FF PU prof. PhDr. Beáte Balogovej, PhD., MBA za záštitu, pomoc a podporu pri organizácii a realizácii oboch akcií, a taktiež všetkým tým, ktorí participovali na podujatiach a prispeli k ich úspešnej realizácii a účinnej pomoci tým, ktorí to potrebujú.

Mgr. Natália VRANKOVÁ

Bc. Anna HMELAROVÁ

Bc. Tereza PAŠKOVÁ

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

POKYNY PRE AUTORKY A AUTOROV

Redakcia prijíma príspevky, ktoré zodpovedajú profilu časopisu. Vami zaslaný príspevok musí byť určený výhradne na publikáciu v časopise JOURNAL SOCIOTERAPIE.

Informácie o postupe prijatia

Redakcia prijíma príspevky, ktoré zodpovedajú profilu časopisu. Zaslaný príspevok musí byť určený výhradne pre publikovanie v časopise Journal socioterapie. Počet príspevkov od jedného autora je obmedzený na dva za jeden rok. V prípade mimoriadneho vydania časopisu sa počet príspevkov rozšíri.

Ponuka rukopisu a redakčný postup

Akademickým textom sa na účely časopisu rozumie výskumná, resp. prehľadová stáť (teoretická, syntetizujúca, historizujúca a i.). Predpokladom zaradenia príspevku do recenzného konania je skutočnosť, že autor v texte systematicky pracuje s relevantnými prameňmi, objasňuje výskumnú metodológiu a vzhľadom na svoj výskumný cieľ prezentuje zistenia. Toto je v rámci recenzného konania posudzované dvoma na sebe nezávislými recenzentmi. Vzhľadom na profesijný a úzko špecializovaný charakter časopisu sú preferované texty, ktoré obsahujú popri spomínaných aspektoch tiež aplikačnú dimenziu, v ktorej autor objasňuje relevantnosť svojich zistení v kontexte socioterapie v sociálnej práci. Toto je v rámci recenzného konania posudzované ako tzv. odborová primeranosť článku, ktorú vykonáva šéfredaktor a editor.

Rukopisy by mali byť zostavené s rešpektom k požadovanej štruktúre abstraktu (t. j. ciele, teoretické východiská, metódy, výsledky a implikácie pre socioterapiu v sociálnej práci). Recenzné konanie je obojstranne anonymné a je vykonávané dvoma na sebe nezávislými recenzentmi. Práce sú posudzované po stránke obsahovej i formálnej. V prípade potreby môže byť práca vrátená autorom na doplnenie, či na prepracovanie. Na základe posudkov bude redakčnou radou rozhodnuté o prijatí alebo odmietnutí rukopisu. V sporných prípadoch

rozhoduje celá redakčná rada. Redakcii sa prostredníctvom emailovej komunikácie zasielajú dve prevedenia rukopisu. Jedno z nich nesmie obsahovať žiadne údaje, ktoré by mohli viesť k identifikácii autora. Druhé prevedenie prispievateľ odošle v kompletnej verzii.

Rozhodnutie o vydaní

O výsledku publikačného konania (posúdenie odborovej primeranosti a recenzného konania) je autor vyrozumiený najneskôr do ôsmich mesiacov od dátumu prijatia príspevku. V priebehu recenzného konania dostane autor štyri spätné väzby: prijatie rukopisu; posúdenie odborovej primeranosti, schválenie recenzentmi a zaradenie do edície.

Náležitosti rukopisu

Text musí byť napísaný v súlade s platnými normami slovenského jazyka a obsahovať uvedené náležitosti:

- I. NÁZOV: výstižný a stručný, zodpovedajúci obsahu, v slovenskom a anglickom jazyku.
- II. ABSTRAKT A KĹÚČOVÉ SLOVÁ: v slovenskom a anglickom jazyku, v rozsahu maximálne 200 slov.
- III. VLASTNÝ TEXT (v rozsahu minimálne 6 NS) obsahujúci: úvod, cieľ, teoretické východiská, metódy, výsledky, implikácie pre sociálnu prácu.
- IV. ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV – autorov a autorky žiadame, aby venovali zvýšenú pozornosť presnému a korektnému odkazovaniu podľa normy ISO 690: 2012. V ZBO sa uvádzajú celé krstné mená, nielen iniciály.
- V. AFILIÁCIA (nepovinná)
- VI. KONTAKT NA AUTORA/AUTORKU – meno a priezvisko s titulmi, presná adresa pracoviska (bez skratiek)

Citačná norma

Zdroje v texte a zozname bibliografických odkazov sú zapisované podľa normy ISO 690: 2012. V texte je využívaná metóda systému I. mena a dátumu (tzv.

harvardský systém). Príklady správneho zápisu citovania, parafrázovania a zápisu v zozname bibliografických odkazov nájdete na webovej stránke univerzitetnej knižnice Prešovskej univerzity: <https://www.pulib.sk/web/data/pulib/subory/stranka/ezp-citovanie-kucianova-2019.pdf>

Formálne požiadavky

Váš rukopis prosím upravte podľa šablóny dostupnej na: <https://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ieasp-ff/journal-socioterapie/>

Publikačná etika

Rukopisy sú posudzované v obojstranne anonymnom recenznom konaní 2 odborníkmi. Redakcia časopisu JOURNAL

SOCIOTERAPIE vynakladá všetko úsilie, aby bola zachovaná nestrannosť recenzného konania a tiež zachovaná anonymita autorov. Autor u ktorého bude objavený plagiát alebo falšovanie dát stráca možnosť na publikovanie v časopise JOURNAL SOCIOTERAPIE. Autor zaslaním svojho príspevku udeľuje súhlas so zverejnením svojho príspevku v elektronickej podobe na webovom sídle v databáze časopisu JOURNAL SOCIOTERAPIE: <https://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ieasp-ff/journal-socioterapie/>

Rozhodnutie o vydaní

O výsledku recenzného konania je autor vyrozumený najneskôr do 3 mesiacov od zaslania rukopisu